

T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**TÜRK-FRANSIZ DİPLOMATİK İLİŞKİLERİ,
1923-1930**

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Haldun ÖĞÜT

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Aykut KANSU

Ankara, 2010

KABUL VE ONAY

Haldun ÖĞÜT tarafından hazırlanan ‘‘Türk-Fransız Diplomatik İlişkileri, 1923-1930’’ başlıklı bu çalışma, 11 Haziran 2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof.Dr.Aykut KANSU

Üye : Y.Doç.Dr.Cenk AYGÜL

Üye : Y.Doç.Dr.S.Cem KARADELİ

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ✓ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir:

14.06.2010

Haldun ÖĞÜT

ÖNSÖZ

Türkiye ve Fransa arasında Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa kıtasına yayılması ile birlikte başlayan diplomatik ilişkilerin zaman içinde kapitalist sistemin doğası gereği, Türkiye aleyhine gelişimi ve Birinci Dünya Savaşında mağlup olan Osmanlı Devleti'nin Sevr Anlaşmasıyla müttefikler tarafından paylaşımına kadar geçen süreç günümüze kadar bir çok araştırmacı ve akademisyen tarafından incelenmiştir.

Bugüne kadar yapılan çalışmaların büyük bir kısmı genel olarak kendi arşivlerimizden veya ikincil kaynaklardan yararlanılarak yapılmıştır. Eldeki verilerin yetersizliği ve belli başlı birkaç kaynağa bağımlı olunması, sürekli olarak aynı belge ve bilgilerin farklı kelimelerle ifade edilmesine, dolayısıyla objektif bir senteze ulaşmayı güçleştirmektedir.

Konu seçiminde; bir meseleye en doğru ve tarafsız yaklaşımın o meselenin kaynağından yapılabileceği düşüncesiyle, Cumhuriyet'in ilanından sonraki dönemde Türk –Fransız ilişkilerini detaylı olarak incelemeyi düşündüm. Konu ile ilgili olarak Fransa'daki üniversite kütüphanelerinde daha fazla kaynağa ulaşabileceğimi düşünmeme rağmen yaptığım araştırmalarda maalesef konunun kapsamış olduğu tarihlerle örtüşen eser sayısı tatmin edici nitelikte değildi. Görevli olarak Fransa'da bulunmam nedeniyle Fransız Dışişleri ve Avrupa Bakanlığı diplomatik arşivlerine erişebilme imkanını bulabildim. Araştırmam dışişleri arşivlerinde araştırmacılara mikrofilm olarak verilen fotoğraflık arşiv belgelerinin yansıma yüzeyinden yeniden fotoğrafını çekerek, fotoğraflanan bu belgelerin dilimize çevrilmesi şeklinde yapılmıştır. Yani bu çalışma bir arşiv araştırmasıdır. Özellikle cd, disket ve hafıza kartı gibi elektronik teknik yardım malzemesinin kullanım imkanı olmaması ve sayfa çevirme işinin manuel olarak yapılması çalışmanın uzun zaman almasına neden olmuştur. Ayrıca telgraf ve mesajlarda, Angora ve Constantinople olarak geçen şehir isimlerinin çevirileri Ankara ve İstanbul olarak yapılmıştır.

Fransızlarla 15. yüzyılın sonlarına doğru başlayan ilişkilerde, ilişkiyi başlatan taraf Fransızlar olmuştur ve Osmanlı İmparatorluğu'nun en güçlü olduğu dönemlerde bu güçten kendi menfaatleri doğrultusunda faydalanmayı bilmişlerdir. Avrupa'daki

hanedan ve dini mezhep çatışmalarında çatışmalarında Osmanlı İmparatorluğu doğrudan ve bazen de dolaylı olarak Fransa'ya yardım etmiştir. Sonraki yıllarda şartlar değişmiş Fransa'ya karşılıksız verilen ayrıcalıklar, diğer Avrupa ülkeleri tarafından da istenmiş ve kendilerine aynı kolaylıklar sağlanmıştır. Sanayi devrimini yakalayamayan savaşla ve elde ettiği topraklardaki vergilerle ayakta duran imparatorluk önünde artık ilerleyebileceği, fetihler yapabileceği topraklar ve güçsüz ordular kalmamıştır.

Avrupa'da rönesans ve düşünce ortamındaki yeniliklerin her alana yayılması, Avrupa devletlerinin milli bilinçlerinin oluşmasını sağlamış ve demokrasi ve düşünsel alandaki yenilikler Avrupa'nın hızla ilerlemesini sağlamıştır. Bu dönemde Fransa'nın artık Osmanlı devletinin askeri gücüne ihtiyacı yoktur. Zaten kendisi Avrupa'nın en güçlü devleti olmuştur. Çalışmanın giriş bölümünde bu konular geniş açıdan ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde; Avrupa'daki çıkar çatışmaları sonucu ortaya çıkan ve o güne kadar insanlık tarihinin yaşadığı en kanlı felaket olan Birinci Dünya Savaşı ve bu savaşın galibi olan devletlerin, yenik devletlere dayattıkları yaptırımlar ile bu yaptırımların resmi sürecini oluşturan savaş sonrası antlaşmalar incelenmiştir.

Bu antlaşmalardan Osmanlı Devleti'nin payına, Fransa'nın Sèvres kasabasında imzalanan ancak hiçbir zaman uygulama alanı bulamayan Sevr Antlaşması düşmüştür. İşte bu antlaşmada karşıt taraf olduğumuz Fransa ile ilişkiler ve Cumhuriyetin kuruluşuna kadar geçen sürede yaşanan olaylar anlatılmıştır.

Çalışmanın başlığını ve asıl konusunu oluşturan 1923-1930 dönemi Türk-Fransız diplomatik ilişkileri ise üçüncü bölümde incelenmiştir. Bu bölümde aktarılan bütün konular bizzat Fransız diplomat ve askeri temsilcilerinin kendi ülkelerine geçtikleri mesaj ve telgrafların asıl kopyalarından araştırılmış ve bir çoğu bugüne kadar ülkemizde yayınlanmış akademik ve bilimsel dokümanlarda değinilmemiş belgelerdir.

Çalışmanın sonuç bölümünde ise daha önceki bölümlerde ortaya konulan görüş ve düşünceler tarafsız bir gözle incelenerek, elde edilen analiz ve sonuçlar okuyucuya aktarılmaktadır. Öncelikle konu seçimimde beni yönlendiren ve destekleyen Sayın Prof. Dr. Aykut Kansu'ya, Fransa Dışişleri ve Avrupa Bakanlığı Diplomatik Arşivleri Müdürü, Sayın Isabelle Nathan'a yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

ÖZET

ÖĞÜT, Haldun. Türk-Fransız Diplomatik İlişkileri, 1923-1930, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010

Bu çalışmada; Türk-Fransız diplomatik ilişkilerinin ilk başlangıç tarihinden 1930 yılına kadar olan bölümü incelenmiştir.

Birinci Dünya Savaşı sonunda, savaşın galipleri ve yenilen milletler arasında imzalanan ateşkes antlaşmaları ile Osmanlı devletine ait topraklar da müttefikler tarafından paylaşılarak işgal edilmiştir. Anadolu'da bu işgale karşı gelişen milli direniş hareketi esnasında, iki devlet arasında izlenen politikalar ile bu politikaların diğere devletlerle olan ilişkilere etkileri ve Lozan'da halledilemeyip, çözümü ileri tarihlere ötelenen meselelerin ne şekilde çözümlendiğı araştırılmıştır.

Ayrıca Fransız devlet adamları ile Fransız kamuoyunun; yeni Türk devletine ve yöneticilerine bakış açıları, Fransız kaynaklarından araştırılarak aktarılmıştır.

Bu çalışma; Paris'de bulunan Fransız Dışişleri ve Avrupa Bakanlığı Diplomatik Arşivlerinde, ilgili döneme ait resmi belgelerin mikrofilmlerinden fotoğraf çekilerek, arşiv araştırması yöntemi ile hazırlanmıştır.

Anahtar Kelime: Türk-Fransız Diplomatik İlişkileri, Türk Dış Politikası, Henry Franklin-Bouillon, Albert Sarraut, Osmanlı Kamu Borçları.

ABSTRACT

ÖĞÜT, Haldun. Turkish-French Diplomatic Relations, 1923-1930, Master's Thesis, Ankara, 2010

In this study, the period from the beginning of Turkish-French diplomatic relations until 1930 was examined. At the end of World War I, Ottoman lands were occupied as a result of the ceasefire signed with the Allies.

The policies, which were pursued during the national resistance against this occupation between two states and the reflections of this policies in relations with other states were examined.

How the problems were solved, which could not been solved and whose solutions were delayed to later date in Lausanne, and the outlook of the French politicians and French community towards new Turkish state were investigated through french archives.

This study was prepared from microfilms of the officials documents of the period related, which are in the diplomatic archives of French Ministry of Foreign Affairs and European according to the archive research method.

Keywords: Turkish-French Diplomatic Relations, Turkish Foreign Policy, Henry Franklin-Bouillon, Albert Sarraut, Ottoman Public Debts.

KISALTMALAR

- BMM** : Büyük Millet Meclisi
DPO : Les Dettes Publiques d'Ottomane (Osmanlı Kamu Borçları)
MAE : Ministère des Affaires Etrangères (Dışişleri Bakanlığı)
PO : La Politique (Politika)
SDN : La Société des Nations (Milletler Cemiyeti)
TDK : Türk Dil Kurumu
TTK : Türk Tarih Kurumu
a.g.e. : Adı geçen eser
c. : Cilt
éd. : L'édition (Yayın, basım)
kay. : Kayıt
no. : Numéro (Numara)
nu. : Numara
p. : Page (Sayfa)
s. : Sayfa
vol. : Volume (Cilt)
yay. : Yayınları
yy. : Yüzyıl

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖNSÖZ	i
ÖZET	iii
ÖZET (İNGİLİZCE)	iv
KISALTMALAR	v
1. GİRİŞ	1
1.1 Türk-Fransız Diplomatik İlişkilerinin Başlangıcı.....	1
1.2 Türk-Fransız İlişkilerinin Gelişimi ve Diğer Avrupa Devletleri	3
2. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE FRANSA İLİŞKİLERİ	5
2.1 Birinci Dünya Savaşı Sonrası Yapılan Antlaşmalar	5
2.2 San-Remo Konferansı ve Sevr Barış Antlaşması	6
2.3 Kurtuluş Savaşı Sırasında Fransa İle İlişkiler.....	7
2.4 Ankara Anlaşması	10
2.5 Paris’te Diplomatik Temsilcilik Açılması	12
2.6 Mustafa Kemal’in Fransa İle İlgili Düşünceleri	13
2.7 Avrupa Kamuoyuna Göre Ankara Anlaşması	15
3. LOZAN ANTLAŞMASI SONRASI TÜRK- FRANSIZ İLİŞKİLERİ ...	17
3.1 Franklin Bouillon’un Türkiye Ziyareti Öncesi Siyasi Durum.....	17
3.2 Franklin Bouillon’un Türkiye Ziyareti İzlenimleri ile İlgili Tutanak.....	18
3.3 Fransız Dışişleri Bakanının Ankara Büyükelçisi Albert Sarraut’ ya Gönderdiği Talimatları İçeren Mektup.....	20
3.4 Kapitülasyonlarla İlgili Talimat.....	21
3.5 Katoliklerin Himayesi.....	21
3.6 Osmanlı Kamu Borçları.....	24
3.7 Türkiye’deki Fransız İmtiyazları.....	25
3.8 Fransız Ulusal Haklarının Düzenlenmesi.....	27
3.9 Fransız Kurum ve Kuruluşlarına Ait Anlaşmalar.....	27
3.10 Uluslararası Sağlık Kurumunun Tasfiye Edilmesi	28
3.11 Ticari Sorunlar.....	28
3.12 Havayolu Seferleri.....	29

3.13 Türkiye'deki Fransız Okulları.....	29
3.14 Fransız Kolonisi.....	30
3.15 Suriye İşleri.....	30
3.14.1 Türkiye-Suriye Gümrük Düzenlemesi (30 Eylül 1922).....	30
3.14.2 Türkiye-Suriye Sınırının Belirlenmesi.....	31
3.14.3 Askeri Nakliyat Anlaşması İle İlgili Durum.....	31
3.14.4 Antakya ve İskenderun Özel Rejimi.....	32
3.15 Genel Politik Meseleler.....	32
4. SONUÇ.....	38
EKLER.....	42
KAYNAKÇA.....	52
ÖZ GEÇMİŞ.....	55

1. GİRİŞ

1.1 TÜRK-FRANSIZ DİPLOMATİK İLİŞKİLERİNİN BAŞLANGICI

Fransa ile ilk diplomatik ilişkiler, Osmanlı Sultanı 2. Beyazıt zamanında 1484 yılında başlamıştır.¹ Sultan 2. Beyazıt, Rodos Şövalyeleri tarafından tutsak edilerek Fransa'ya götürülen kardeşi Cem Sultan'ın tutsaklık koşullarını görüşmek ve onun Fransa'da kalmasını sağlamak üzere, Lemnos adlı bir Rum'u Kral 14. Louis'ye elçi olarak göndermiştir.

24 Şubat 1525 tarihinde, şimdiki İtalya'nın kuzeyinde yer alan Pavi şehrinde düşmanlarına yenilerek esir düşen, Fransa Kralı 1. François'nın annesi Kraliçe Louise de Savoie; Kanuni Sultan Süleyman'a (oğlunun esaretten kurtarılmasına yardım etmesi istemiyle) yazdığı bir mektubu, elçi olarak görevlendirdiği La Forest isimli bir soylu ile birlikte İstanbul'a göndermiştir. Bu elçinin, Saraybosna Paşası tarafından yakalanarak yolda öldürülmesi üzerine, yerine büyükelçi olarak Kont Jean de Frangipani adlı başka bir elçi görevlendirilmiştir.

Büyükelçi Frangipani'yi oğlu ve kendi tarafından yazılan iki mektupla yardım istemek üzere Osmanlı hükümdarına gönderen Louise de Savoie mektubunda, esir olan oğlunun kurtarılması için Osmanlılar tarafından Macaristan'a bir sefer yapılmasını rica etmiştir. Elçinin getirdiği mektuba Kanuni Sultan Süleyman, "Fransa Kralı François, cesaretini kaybetme ve metin ol! Gece ve gündüz atımız eyerli, kılıcımız keskindir." şeklinde cevap vermiştir.

Avrupa'daki hanedan savaşları ve iç karışıklıklardan yararlanarak siyasi dengeleri kendi lehine çevirmek isteyen Kanuni Sultan Süleyman bu mektup üzerine Macaristan seferine çıkmıştır. Osmanlı ordusu, Macar ordusunu Mohaç Savaşı'yla (1526) büyük bir yenilgiye uğratarak, Viyana'yı kuşatmıştır. İlerleyen günlerde 1. François serbest bırakılmış ve Habsburg hanedanının Fransa üzerindeki baskıları azalmıştır.

Ama aynı zamanda Kral 1. François, Türkleri Hristiyan bir devlete karşı kışkırttığı gerekçesiyle Avrupalı hristiyanların tepkisini çekmiştir. Vatikan tarafından << Hristiyan

---

¹ <http://www.ambafrance-tr.org/spip.php?article22/#1536-Traite-d-Alliance-entre/> 20.03.2010

dünyasının en insafsız Hristiyanı >> olmakla itham edilmiş ve Avrupa’da Fransa aleyhinde olumsuz bir propaganda başlatılmıştır.

1. François, bu olumsuz propagandanın önüne geçebilmek amacıyla, 1529 yılında Kanuni Sultan Süleyman’dan Osmanlı egemenliği altında bulunan ve hristiyan dünyası için kutsal sayılan yerlerin korunması ve bu bölgelerde serbestçe ibadet yapılabilmesine yönelik bir takım güvenceler elde etmeyi başarmıştır.

1536 Şubat ayı içerisinde; iki devlet arasında bir ittifak anlaşması imzalanarak, Fransa’ya Osmanlı topraklarında daimi büyükelçilik ve konsolosluklar açma, Osmanlı limanlarından yararlanma ve ticari faaliyetlerde vergi muafiyeti gibi bir takım ayrıcalıklar verilmiştir.

Bu ayrıcalıklardan şüphesiz en önemlisi “Osmanlı topraklarında ikamet eden veya ticari faaliyette bulunan Fransızların Müslüman ahali ile aralarında meydana gelebilecek uyuşmazlıklara, Fransız konsoloslukları tarafından yine Fransız kanunlarına göre işlem yapılabilecek olmasıdır. ”Fransa, bu anlaşma ile Hristiyan hacıların kutsal topraklara (Kudüs) yapacakları ziyaretleri korumaya yönelik hami devlet olma hakkını da elde etmiştir.

Böylece 1. François, hem Hristiyan dünyasındaki saygınlığını arttırmış hem de ülkesi için Osmanlı devleti nezdinde Fransa’ya çok önemli bir ticari üstünlük kazandırmıştır. Fransa, bu anlaşma ile ileri tarihlerde Türkiye’nin başını çok ağrıttacak olan “kapitülasyonları” elde etmiş oluyordu.

Bu anlaşma askeri bir ittifak anlaşmasından daha çok Fransa’ya tanınan ticari bir ayrıcalık anlaşması idi. Kapitülasyon (Capitulation)² kelimesi sözlük anlamı olarak; “boyun eğmek, teslim olmak bir rakibin isteklerine karşı gelmemek” demektir. İkinci anlamı da “anlaşma ve koşullar bütünü” olarak tanımlanmaktadır. Nitekim daha sonraki yıllarda bu anlaşmanın içerik ve kapsamı Fransa ve diğer Avrupa ülkelerinin lehinde olmak üzere sürekli yenilenmiştir.

1543 yılında Barbaros Hayreddin Paşa komutasında 100 gemiden oluşan Osmanlı donanması, kışı geçirmek amacıyla Toulon limanına girmiştir. Bu, aynı zamanda Fransızların ebedi düşmanı Charles Quint’e karşı iki müttefik ülkenin gövde gösterisi niteliğinde bir harekettir. 1. François’nın gerçek niyeti ise; Akdeniz’de rakip olarak gördüğü İtalya’ya karşı Osmanlı donanmasını saldırıya geçirmektir. Barbaros ise zaten

---

² Oxford American Dictionary, 2006.

Cezayir'den hareketle, o tarihte İtalya'ya ait olan Korsika ve Sardunya kıyılarını yağmalayarak, Marsilya limanına kadar gelmişti.

15 Haziran 1543'de Marsilya'da Bourbon Dükü François de Bourbon tarafından karşılanan Barbaros Hayreddin'e bir kılıç hediye edilmiştir.

Marsilya limanında Osmanlı Donanmasının ikmali yapılamadığından, Nice şehri kıyıda kuşatılmış ama başarılı olunamamıştır. Bunun üzerine donanma, yeniden Toulon limanına dönmüştür. Barbaros, Fransızlarla ortak bir hareket yapılamayacağını anlamış ve 1544 yılında Fransa'nın yeni İstanbul Büyükelçisi Baron de Lagard'ı gemisine alarak, İstanbul'a hareket etmiştir.

1.2 TÜRK- FRANSIZ İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİ VE DİĞER AVRUPA DEVLETLERİ

Osmanlı-Fransız diplomatik ilişkilerinin ikinci gelişim devresi 1689-1695 yılları arasında olmuştur. Bu dönemde ilişkiler daha da sıklaşmıştır. Fransız diplomasisi bir yandan Avrupa'daki güç dengesini koruma yönünde çaba harcarken, bir yandan da Fransız tüccarlarının kapitülasyonlarla kazanılan imtiyazlarını arttırmaya yönelik çalışmıştır.

1689 yılında Osmanlılar tarafından 164 yıl sonra yeniden kuşatılan Viyana'nın kurtarılması ve Türklerin Avrupa'daki ilerleyişlerinin durdurulması maksadıyla Papa 11. Innocent tarafından, Avusturya İmparatorluğu, Venedik, Polonya ve Rusya'nın katılımıyla Kutsal İttifak (Sainte-Ligue) oluşturulmuştur. Fransa Kralı 14. Louis, ittifaka katılması yönünde kendisine yapılan çağrıya olumlu cevap vermemiştir.³ 14. Louis'nin bu şekilde davranmasının sebebi Avusturya'nın Ren havzasında Fransa'ya karşı elde ettiği galibiyetin intikamını almak ve bu devletin cephede biraz daha yıpranmasını sağlamaktı.

Fransa'ya karşı oluşturulan, Oksburk Birliği (La Lignes d'Augsbourg) 1686 yılında Ryswick antlaşması ile sona erdiğinde, zaten İspanya'yı da içine alan ve uzak kıtalarda sömürgeler elde etmiş, gitgide zenginleşen ve ordusu güçlenen Fransızların Avrupa devletlerine karşı Osmanlı devletine ihtiyaçları da kalmamıştı. Dolayısıyla

---

³<http://www.ambafrance-tr.org/20.03.2010>

ilişkilerde karşılıklı bir güven sorunu ortaya çıkmış, bu durumdan da o güne kadar Osmanlı devleti ile hiç savaşmamış olan İngiltere, büyük kazanç sağlamıştır.

25 Ocak 1807'de Osmanlı Sultanı 3.Selim'e bir ultiatom gönderen İngiltere; Osmanlı-İngiliz İttifak antlaşmasının yenilenmesini, Çanakkale Boğazı'ndaki tabyaların İngilizlere devredilerek, Fransız Büyükelçisi General Sebastiani'nin derhal sınırdışı edilmesini istemiştir. 3. Selim'in İngiliz ultiatomunu reddetmesi üzerine; Amiral Duchworth komutasında güçlü bir İngiliz donanması, Çanakkale Boğazını kolaylıkla geçerek, Şubat 1807'de İstanbul önlerine gelmiştir. Şehrin savunmasını planlayan ve buradaki birlikleri düzenleyen General Sebastiani'nin direnmesi sonucunda İngiliz donanması; Türk topçusunun ateşi altında Çanakkale'den tekrar geri dönmek zorunda kalmıştır.

1853-1856 yılları arasında devam eden Osmanlı-Rus (Kırım) Harbi sırasında Fransa ve Birleşik Krallık, Osmanlı devletinin yanında yer alarak Rusya'ya karşı savaşmışlardır. Savaş sonunda Osmanlı devleti, Rusya, İngiltere, Fransa, İtalya, Avusturya-Macaristan ve Prusya'nın da katıldığı, 30 Mart 1856 tarihinde imzalanan Paris Barış Antlaşması'nın taraflarından birisi olmuştur.

1867 yılında 3. Napoléon'un davetlisi olarak, Paris'teki "Dünya Sanayi Sergisi"ni ziyaret eden Sultan Abdülaziz, Fransız eğitim sisteminden etkilenmiş ve İstanbul'a dönüşünde, Fransızca eğitim yapan Galatasaray lisesini açtırmıştır.

Sultan Abdülaziz'in Paris ziyaretini iade etmek maksadıyla; İmparator 3. Napolyon eşiyle birlikte İstanbul'a gelmek istemiş fakat Fransa'daki olaylar nedeniyle ülkesinden ayrılamayarak, kendisini temsilen eşi Kraliçe Eugénie'yi görevlendirmiştir. 1869 yılında İstanbul'u ziyaret eden Kraliçe, büyük törenlerle karşılanmış ve kendisine konaklaması maksadıyla Beylerbeyi Sarayı tahsis edilmiştir.

2. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE-FRANSA İLİŞKİLERİ

2.1 BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI YAPILAN ANTLAŞMALAR

“Birinci Dünya Savaşı’na Almanya’nın müttefiki olarak giren Osmanlı devleti, 30 Ekim 1918’de Mondros Ateşkes Antlaşması’nı imzalayarak, savaştan mağlup olarak çıkmıştır. Bu yenilgi sonucunda, Osmanlı toprakları İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan tarafından işgal edilmiş ve paylaşılmıştır.

8 Ocak 1919 tarihinde otuz iki devletin temsilcilerinin katıldığı Paris Barış Konferansı toplanmıştır. Bu devletler, Merkezi Devletlerle savaşmış veya onlara savaş ilan etmiş devletlerdi. Konferans kararlarına etkin olan ise sadece beş devletti. Amerika, İngiltere, Fransa, Japonya ve İtalya. Bu devletlerin başbakan ve dışişleri bakanlarından meydana gelen bir Onlar Konseyi (Conseil des Dix) kuruldu. Fakat bu konseye de esas itibarıyla Fransa ve İngiltere hakim oldu. Çünkü, Konferansa şahsen katılan başkan Wilson için, bütün mesele milletlerarası münasebetlerde devamlı bir barışı sağlayacak ve koruyacak bir Milletler Cemiyeti’nin kurulmasıydı. Halbuki Fransa ve İngiltere, barışı düşünmekten çok, barış düzeninde kendi menfaatlerini en iyi şekilde gerçekleştirecek yolu arama endişesinde idiler.”⁴

“Paris Barış Konferansı sonunda; 7 Mayıs 1919’da Almanya ile Versay, 10 Eylül 1919’da Avusturya ile Saint-Germain, 27 Kasım 1919’da Bulgaristan’la Neully ve 04 Haziran 1920’de Macaristan’la Trianon Barış Antlaşmaları imzalandı.”⁵

“Bu barış antlaşmalarının en ağır kısmını “Tamirat Borçları” oluşturuyordu. Versay Antlaşmasına göre Almanya, Müttefik ve Ortak devletlerin sivil halkına verdiği zararları da ödeyecekti.

Tamirat borçlarını özellikle Fransa, Almanya’yı adamakıllı ezmek için bir vasıta olarak görmüş ve bunun için de borç oldukça yüksek tutulmuştu. Öyle ki bu borç, 1921 yılının Ocak ayında 56 milyar dolar olarak tespit edildi. Almanya bu miktara itiraz etti ve Komisyon Mayıs ayında bu borcu 33 milyar dolara indirdi. Bundan sonraki aylarda Almanya’da ekonomik kriz başgösterdi ve Almanya borçlarını ödeyemeyeceğini, kendisine beş yıllık bir gecikme süresi tanınmasını istedi. Fransa buna itiraz etti. İngiltere, Alman ekonomisinin bu yükü kaldıramayacağını görmüş olduğundan, savaştan önce kendi malları için iyi bir pazar olan Almanya’nın satın alma gücünün tekrar eski durumuna gelmesini istiyordu. Fransa ise tamirat

⁴ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, Ocak 1986, Ankara, s.145

⁵ Armaoğlu, a.g.e., s.146-148

borçlarını ne pahasına olursa olsun muhakkak ödetmek istiyordu. Bu sebeple İngiltere ve Fransa arasında görüş ayrılığı çıkmıştı.”⁶

İki müttefik ülke arasında ortaya çıkan bu görüş ayrılığı zamanla ciddi bir çıkar çatışmasına dönüşerek, Ankara hükümeti tarafından, bağımsızlık mücadelesi esnasında her iki ülke ile izlediği denge politikasının, temel unsurlarından birisini oluşturmuştur.

2.2 SAN-REMO KONFERANSI VE SEVR BARIŞ ANTLAŞMASI

18 Nisan 1926’da Osmanlı devleti ile galip devletler arasında Mondros Ateşkesi* sonrasında oluşan koşullar doğrultusunda somut sonuçlar elde etmek ve Ortadoğu petrollerini kendi aralarında paylaşmak maksadıyla, Osmanlı Kamu Borçları, Türk Boğazları, Bağımsız Ermenistan ve Kürt devleti ile Musul’un İngiltere Mandası’na dahil edilmesi gibi konuların da ele alındığı San-Remo konferansı toplandı.

Konferans sonunda alınan kararlar; 10 Ağustos 1920’de Fransa’nın Versailles şehri yakınlarındaki Sèvres kasabasında; Ayan Rıza Tefik Bey (Danıştay eski Başkanı), Ayan Hadi Paşa (Milli Eğitim eski Bakanı) ve Bern Büyükelçisi ve Heyet Elçisi Reşad Halis Bey’ten oluşan Osmanlı heyeti⁷ ile İtilaf Devletleri; İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Belçika, Yunanistan, Hicaz Krallığı, Portekiz, Romanya, Ermenistan, Polonya, Sırp-Hırvat Cumhuriyeti ve Çekoslovakya temsilcileri tarafından imzalandı. Sevr Antlaşmasınının 433. maddesinde;

“...Fransızca, İngilizce ve İtalyanca tesvit edilmiş olan işbu muahedename tasdik edilecektir, ihtilâf zuhurunda–Fransızca ve İngilizce metinlerin müsavi addedildiği birinci kısım (Cemiyet-i Akvam Ahitnamesi) ve on ikinci kısım (Say) müstesna olmak üzere Fransızca metin muteber olacaktır.”

“Tasdiknamelerin tevdi muamelesi Paris’te ve mümkün olduğu kadar yakın zamanda icra edilecektir. Makam-ı hükümetleri Avrupa haricinde olan devletler muahedenameyi tasdik etmiş olduklarını Paris’teki mümesil-i siyasileri vasıtasile Fransa Cumhuriyeti Hükümetine iblağ eylemekle iktifa

⁶ Armaoğlu, a.g.e., s.157-158

*Arapça (Mütareke) kelimesinin, Türkçe karşılığı. Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr/10.03.2010

⁷ Nihat Erim, Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, Cilt:I (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1953, s.527

edebilirler ve bu takdirde tasdiknameleri mümkün olduğu kadar süratle göndermek mecburiyetindedirler. Fransız Cumhuriyeti Hükümetinin evrakı meyanında vazolunmak üzere bir nüsha olarak Sevr'de 10 Ağustos 1920 tarihin de imzalanmıştır. Mutabık suretleri tevdi olunacaktır...’’⁸

şeklindeki açıklamadan da anlaşılacağı gibi, antlaşmanın İngilizce, Fransızca ve İtalyanca dillerinde hazırlandığı, anlaşmazlık durumunda Fransızca yazılı metnin esas alınacağı belirtilmiştir. Ayrıca, antlaşmanın hükümet merkezleri Avrupa dışında bulunan taraf ülkelere, bu ülkelerin Paris'teki diplomatik temsilcileri tarafından kendi hükümetlerince onaylanmış örneklerinin Fransız hükümetine tebliğ edilebileceği belirtilerek, bu sürecin hızlandırılması istenmiştir.

Yine aynı maddede, antlaşma metninin Osmanlı devleti ve diğer üç müttefik devlet tarafından onaylanmasını takiben bir tutanakla durumun taraflara iletileceği ve bu devletlerin onaylı antlaşma metinlerini karşılıklı olarak teslim ettikleri andan itibaren antlaşmanın yürürlüğe gireceği belirtilmiştir.

Sèvres Antlaşması, Osmanlı Mebusan Meclisi'nin 11 Nisan 1920 tarihinde İstanbul'u işgal eden kuvvetlerin baskısı sonucu kapatılması nedeniyle, Meclis-i Mebusan ve Padişah tarafından resmi olarak onaylanmadığından yukarıdaki maddede açıklanan uluslararası diplomatik prosedür işlememiştir.

2.3 KURTULUŞ SAVAŞI SIRASINDA FRANSA İLE İLİŞKİLER

Ankara hükümeti; 3 Aralık 1920'de Gümrü Antlaşması ile, ilk askeri zaferinin ardından ilk siyasi başarısını da elde ederek, 1878 Berlin Antlaşması ile kaybedilen Kars ve dolaylarını Türkiye toprakları içine tekrar almayı başarmıştır.

16 Mart 1921'de Sovyet Rusya ile ‘‘Moskova Antlaşması’’ imzalanarak; Doğu sınırları güvence altına alındığı gibi, Sovyet Rusya ile demiryolu bağlantısı kurularak (Kars üzerinden), bu ülkeden önemli miktarda askeri malzeme yardımı almak mümkün olmuştur. Sovyet Rusya ile yapılan bu antlaşma ile Doğu Anadolu'daki askeri birlikler Batı cephesine kaydırılmış ve bu cephe süratle takviye edilmeye çalışılmıştır.

1. İnönü Muharebesinden sonra, Sèvres Antlaşması'nın biraz değiştirilerek, Ankara hükümetine kabul ettirilmesi maksadıyla, batılı müttefikler Ankara ve İstanbul

---

⁸ Erim, a.g.e., s. 690-691

hükümetlerini Londra'da bir Barış konferansına davet etmişlerdir. Konferans, 23 Şubat'tan 12 Mart 1921'e kadar devam etmiştir.

İtilaf devletleri, Sevr'in özünde büyük bir değişiklik yapmayıp, önemi olmayan bir iki düzeltme ile yetinmişler, Türkiye ise, Misak-ı Milli'yi esas alarak, her şeyden önce Yunanlıların Anadolu'yu boşaltmalarını istemiştir. Bununla birlikte; Ankara Hükümeti temsilcisi Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey, Londra'da İngiliz, Fransız ve İtalyanlarla bir takım anlaşmalar yapmıştır.

İngilizlerle 10 Mart 1921'de esir mübadelesi, Fransızlarla da 11 Mart 1921 tarihinde Güney cephesindeki çatışmaların durdurularak, Urfa ve Antep'in Türkiye'ye iadesi karşılığında, Elazığ, Diyarbakır ve Sivas bölgelerinde bir takım ekonomik imtiyazların verilmesi üzerinde anlaşmaya varılmıştır. İtalya ile 12 Mart 1921'de yapılan anlaşma gereğince; İtalyanlar, İzmir bölgesi ve Trakya'nın Türklere verilmesi için çaba harcayacaklarını belirtmiş, karşılığında ise Antalya, Burdur, Muğla, Isparta, Aydın, Afyon, Kütahya ve Konya bölgelerinde ticari imtiyazlar elde etmeyi hedeflemişlerdi.

Bu anlaşmalar, Ankara hükümetinin görüşü alınmadan kişisel girişimlerle yapılmış ve Misak-ı Milli'nin ruhuna ters düşen anlaşmalar olduğu için, Ankara tarafından kabul edilmediği gibi, Bekir Sami Bey'in Dışişleri Bakanlığı'ndan uzaklaştırılmasına ve yerine Yusuf Kemal Bey [Tengirşek]'in getirilmesine sebep olmuştur.

Bu konferans sonunda, İtilaf devletleri arasındaki görüş ayrılıklarının gitgide su yüzüne çıktığı görülmüştür. İtalyanlar, kendi kamuoyu baskıları nedeniyle, bir an önce Anadolu'dan çekilmek istiyorlardı. Nihayet İkinci İnönü Zaferi'nden sonra 1921 yılı Haziran ayından itibaren Anadolu'daki kuvvetlerini çekmeye başlamışlardır. Aynı durum Fransa içinde geçerliydi. Fransa, Almanya'dan duyduğu endişe nedeniyle, bir an önce Suriye ve Kilikya'da kendi güvenliğini sağlayacak tedbirleri almak istiyordu.

Ankara hükümeti ise günden güne daha da güçlenmeye başlamıştı. Londra Konferansı'dan sonuç alınamaması üzerine Yunanlılar Milli Kuvvetlere kesin darbeyi vurmak için harekete geçmişler ve 30 Mart'ta başlayıp, 1 Nisan 1921'de sona eren 2. İnönü muharebesiyle birkez daha Milli Hükümet kuvvetleri karşısında yenilgiye uğramışlardır.

Ankara'nın bu zaferi, Fransızların Milli Mücadeleye bakışları açısından da dönüm noktası olmuştur. Bir yandan Güney cephesindeki milislerin yıpratma taarruzları bir yandan da Suriye'deki milli hareketin hız kazanması, Fransızları da Ankara ile problemlerini barışçı yoldan çözmeye itti. Bu sebeple Fransız hükümeti, Senato Dışişleri Komisyon Başkanı Henry Franklin-Bouillon'u, Ankara Hükümeti ile gayri resmi bir temas kurmak üzere, 9 Haziran 1921'de Ankara'ya yollamıştır. Henry Franklin-Bouillon, Ankara'da iki hafta kalarak, Mustafa Kemal'le görüşmüştür. Mustafa Kemal kendisine "Misak-ı Milli"yi anlatmıştır. Bouillon ise en çok kapitülasyonların Fransa yararına devamı konusunda ısrar etmiştir.

23 Ağustos-13 Eylül 1921 arasında çok şiddetli ve kanlı çarpışmalardan sonra kazanılan Sakarya Meydan Muharebesi, Türk milli hareketinin gücünü birkez daha ortaya koymuş ve 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşması sonucunda Fransa ile savaş hali resmen sona ererek, Türkiye-Suriye sınırı çizilmiştir.

Ayrıca bu anlaşmaya göre Fransa Güney Anadolu'dan çekiliyor, İskenderun ve Hatay, Suriye sınırları içinde kalmasına rağmen, bu bölgede özerk bir idari yapılanmaya gidilerek, resmi dil Türkçe oluyordu. Bu anlaşmayla Ankara Hükümeti, savaşın galipler tarafında olan büyük bir Avrupa ülkesi tarafından ilk defa tanınmış oluyordu.⁹

---

⁹ Armaoğlu, a.g.e., s. 318-320

2.4 ANKARA ANLAŞMASI¹⁰

Ankara Anlaşması* esasen, 1921 yılı Mayıs ayından itibaren Fransa'nın Ankara Hükümeti ile diğer müttefiklerinden özellikle İngiltere'den gizli yürüttüğü diplomatik girişimlerin bir sonucudur. Bir yandan Kilikya bölgesinde Kemalist kuvvetlerden ve yerel milislerden yediği darbeler ve Suriye'deki karışıklıklar, Fransa'yı böyle bir anlaşma yapmak mecburiyetinde bırakmıştır.

Ayrıca Fransız bütçesine bu askeri hareket önemli ölçüde pahalıya mal olmaya başlamıştı. Çünkü Fransa, Türk cephesi için 65-72 bin asker beslemek zorunda kalıyordu. Neticede imzalanan anlaşma ile her iki tarafta ortak menfaatler üzerinde uzlaşma sağlamış oldular.

Fransız gazeteleri bu anlaşmayı büyük bir başarı olarak kamuoyuna duyurmuştur. Onlara göre, bu anlaşmadan bir tek Fransa, kârlı çıkmıştır.¹¹

20 Ekim 1921 tarihinde, Ankara'da Fransız hükümetini temsilen, eski Bakan Franklin Bouillon ve Büyük Millet Meclisi Hükümetini temsilen, Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey arasında imzalanan ve onüç maddeden oluşan Ankara Anlaşması ile Fransa ile savaş hali resmen sona ermiştir.

Anlaşmanın birinci maddesinde; iki ülke arasındaki savaş durumunun sona erdiği ve bu durumun süratle askeri ve sivil yetkililer ile vatandaşlara duyurulacağı belirtilmiştir. Diğer maddelerde; tutuklu ve hükümlülerin derhal serbest bırakılması, anlaşmanın imzalandığı tarihten itibaren en geç iki ay içinde Türk askeri birliklerinin 8'inci maddede belirtilen hudutlarda konuşlu Fransız kuvvetlerinin kuzeyine çekilecekleri, boşaltılan yerlerde ateşkes ilan edileceği, Ankara Hükümetinin Misak-ı Milli'de belirtilen bölgelerdeki azınlık haklarına saygı göstereceği, İskenderun bölgesi için özel bir idari yönetim oluşturulacağı ve burada Türk ırkından olanların kendi

¹⁰ Ek-1 Milletler Cemiyeti arşivinde 1284 sıra numarasıyla kayıtlı, orijinal anlaşmanın ilk sayfası. 1926

* Türkçe kaynaklarda Ankara Antlaşması olarak geçiyor. Orijinal metinde ise «Ekli Protokolle Barışı Sağlamaya Yönelik Fransız-Türk Anlaşması » (Accord en vue de réaliser la paix avec protocole y relatif) olarak geçmektedir.

TDK sözlüğünde, Antlaşma; “İki veya daha çok devletin saldırmazlık, savaşta iş birliği vb. konularda kararlaştırdıkları ilkelere uygun davranmayı kabul etmeleri durumu, ahit, muahede, ahitleşme, pakt.” olarak tanımlanmıştır.

Anlaşma ise; “Devletlerarası siyasal, ekonomik, kültürel vb. alanlarda yapılan uzlaşma ve bu uzlaşmanın tespit edildiği belge, uyuşma, itilaf, antant, konvansiyon.” olarak tanımlanmıştır.

¹¹ Auguste Gauvain, *Journal des Débats*, « L'accord franco-turc », 1 Kasım 1921

kültürlerini geliştirmeleri yönünde her türlü kolaylığın gösterilerek, bölgenin resmi dilinin Türkçe olacağı, Suriye sınırının Bağdat demiryoluna göre tanımı ve askıda kalan sınır meseleleri ile ilgili olarak her iki ülke tarafından birer komisyon oluşturularak, komisyonun imza tarihinden itibaren bir ay içinde çalışmaya başlaması, Osmanlı hanedanının kurucusu Osman Bey'in büyük babası Süleyman Şah'a ait olan ve Türk Mezarı diye bilinen Caber Kalesi'nin Türkiye'de kalacağı ve Türkiye'nin burada muhafız bulundurarak, bayrağını çekebileceği üzerinde anlaşma sağlanmıştır.

Ankara Büyük Millet Meclisi Hükümetince; Fransız hükümeti tarafından belirlenmiş olan ve Bağdat demiryolunun Pozantı-Nusaybin arasındaki kesiminde ve Adana vilayetinin bazı bölgelerinde demiryolu işletmeciliği yapan şirketin, özellikle işletme ve seferlerle ilgili imtiyazlarının aynen devam ettirileceği, Bağdat demiryolu'nun Suriye kesiminde kalan Meydan-ı Ekbez-Çobanbey istasyonları arasında ve Türkiye tarafında kalan Çobanbey-Nusaybin hattında da, Türkiye ve Suriye'nin askeri nakliye yapabilecekleri ve prensip olarak, bu hat ile bu hattın dağılım yerlerinde askeri nakillere ilişkin özel bir gümrük tarifesi uygulanmayacağı karara bağlanmıştır.

Bu antlaşmanın onaylanmasından itibaren karma bir komisyon oluşturularak, Türkiye ve Suriye arasında bir gümrük anlaşması yapılacaktır.

Kırık suyu, Halep şehri ve kuzeyinde kalan bölge tarafından eşit şekilde paylaşılacaktır. Halep şehri, masrafı kendisine ait olmak üzere, Fırat nehrinin Türkiye kesiminden bölgesel ihtiyaçları için su alabilecektir.

Sekizinci maddede tarif edilen hududun her iki tarafında oturan ve geçimini hayvancılıktan sağlayan yerli veya yarı göçebe halk; hiçbir harç ve vergi ödemediği hayvanları ile birlikte, tarım aletlerini, tohumluklarını ve tarım ürünlerini karşılıklı olarak sınırın öbür tarafına geçirebileceklerdir. Bu kişiler, vergilerini ikamet ettikleri yerdeki makamlara ödeyeceklerdir.

Anlaşma maddelerinden de anlaşılacağı gibi; Ankara Hükümeti, bu anlaşma ile uluslararası sahnede yerini almış ve ilk defa batılı bir devletle eşit şartlarda bir anlaşma imzalamış bulunuyordu. Özellikle bu devletin Birinci Dünya Savaşının galiplerinden ve Sèvres Antlaşmasının imzalandığı ülke olması yönünden de Ankara Anlaşmasının büyük bir anlamı vardır.

2.5 PARİS’TE DİPLOMATİK TEMSİLCİLİK AÇILMASI

Birinci Dünya Savaşı’nın çıkması üzerine, Osmanlı Hükümeti ile Fransa arasındaki diplomatik ilişkiler 30 Ekim 1914 tarihinde kesilmiş, Büyükelçi Rıfat Paşa Paris’ten ayrılarak Osmanlı Büyükelçiliği kapatılmıştı. Salih Bey isimli bir memur “Sefarethane muhafızı” olarak elçilikte bırakılmıştı.

10 Ağustos 1920’de Sèvres Antlaşmasının imzalanmasının ardından, Paris’te “Délégation Ottomane” adıyla bir Osmanlı Temsilciliği açılmış ve bunun başına da daha önce Büyükelçilik ve kısa bir süre Hariciye Nazırlığı da yapmış olan kıdemli diplomat Mehmet Nabi Bey atanmıştı. Mehmet Nabi Bey, Osmanlı Deleşesi unvanını taşıyordu ve İstanbul Hükümetini temsil ediyordu.

1921 Sakarya Savaşı’ndan sonra Fransa ile Ankara Hükümeti arasında imzalanan 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Anlaşması’ndan sonra iki ülke arasında diplomatik ilişki kurmak amacıyla; Kasım 1921’de Ahmet Ferit Bey [Tek], TBMM Hükümetinin Paris Temsilciliğine atandı ve böylece Paris’te Ankara Hükümetinin de bir temsilciliği açıldı. Bu temsilcilik Fransızca “Mission Diplomatique Turque” adını taşıyordu; Türkçe resmi yazışmalarda ise, “Paris Mümessilliği” adı kullanılıyordu. Böylece Türkiye’de iki hükümet bulunduğu gibi, Paris’te de iki Türk temsilciliği vardı. İstanbul Hükümetinin temsilciliği, Victor Hugo Caddesine çıkan Villejuste (bugün Paul Valery) sokağındaki eski Osmanlı Büyükelçiliği binasında bulunuyordu. Mehmet Nabi Bey’in rezidansı da aynı binada idi.

Ankara Hükümetinin Temsilcisi Ferit Bey ise “Türkiye’yi ben temsil ederim” diyerek, eski Büyükelçilik binasına yerleşmek istemişse de bu mümkün olmamıştır. Bunun üzerine o da Osmanlı temsilciliğinin hemen yakınında, Victor Hugo Caddesi üzerinde bir bina kiraladı ve oraya yerleşti. Bu iki başlı temsil, 1 Kasım 1922’de Saltanatın kaldırılması ve ardından İstanbul Hükümetinin fiilen sona ermesine kadar devam etmiştir. Ferit Bey’den sonra Hüseyin Ragıp Bey [Baydur] 21 Şubat 1923-28 Şubat 1924’e kadar bir yıl süre ile geçici Maslahatgüzar olarak görev yapmış, 1 Mart 1924’te Temsilci Vekili olarak atanmış ve bu görevine 29 Ocak 1925 tarihine kadar devam etmiştir. 1925 yılında eski Başbakan ve Mustafa Kemal’in yakın arkadaşı olan Ali Fethi Bey [Okyar] Paris’e Büyükelçi olarak atanmıştır.¹²

¹² Bilâl N. Şimşir, *Bizim Diplomatlar*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996, s. 136

2.4 MUSTAFA KEMAL'İN FRANSA İLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal, 15 Ekim 1927 Cumartesi günü toplanan ve 23 Ekim 1927 Pazar gününe kadar devam Cumhuriyet Halk Partisi'nin İkinci Büyük Kongresi'nde yaptığı konuşmasında, Fransa ile ilişkilerden şu şekilde bahsetmiştir.

“Efendiler, Sakarya Zaferinden sonra, Batı ile yaptığımız olumlu ve verimli temas ve görüşmeler Ankara anlaşması ile sonuçlanmıştır. Bu anlaşma Ankara'da, 20 Ekim 1921'de imza edilmiştir...Rusya ile, Moskova Anlaşması imzalanmış ve doğudaki durumumuz açıklık kazanmıştı. İtilâf Devletleri'nden de millî ilkelerimize saygılı olabileceklerle anlaşmanın yararlı olacağı düşünülmekteydi. Adana, Antep ve dolaylarını yabancı işgalinden kurtarmak, bizce önemli görülmekteydi...Çeşitli sebeplerle, Suriye'den başka, bu adı geçen illeri işgalleri altında bulunduran Fransızların da, bizimle anlaşma eğiliminde oldukları anlaşılıyordu. Gerçi, Bekir Sami Bey'in, Briand'la yaptığı fakat millî olmayan anlaşma reddedilmiş idiyse de, ne Fransızlar ne de biz çarpışmaları sürdürmeye istekli değildik. Bu yüzden her iki taraf birbiriyle görüşme yollarını aramaya başladı. Fransız hükûmeti, eski bakanlardan Franklin Bouillon'u önce gayri resmî olarak Ankara'ya göndermişti.

9 Haziran 1921 tarihinde Ankara'ya gelen Mösyö Franklin Bouillon ile Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey ve Fevzi Paşa Hazretleri'nin de katılımıyla, bizzat iki hafta süren görüşmeler yaptım.”

“...Üzerinde en çok durulan nokta, kapitülasyonların kaldırılması ve istiklâlimizin tam olarak sağlanmasını isteyen madde oldu. Mösyö Franklin Bouillon, bu meselelerin incelenmesi ve üzerinde durulması gerektiğini bildirdi. Ben bu noktaya cevap verdim. Söylediklerimin özeti şuydu : "Tam istiklal, bizim bugün üzerimize aldığımız görevin can damarıdır....Bizden öncekilerin yaptıkları yanlışlıklar yüzünden, milletimiz sözde var sanılan istiklâline gerçekte sahip değildi. ...Franklin Bouillon'un kesin karara vararak imza ettiği Ankara Anlaşması, büyük ve kanlı Sakarya Meydan Muhaberesi'nden otuz yedi gün sonra, arz etmiş olduğum gibi, 20 Ekim 1921'de doğmuş olan bir belgedir. Bu anlaşma ile, siyasi, iktisadî, askerî v.b. hiçbir alanda bağımsızlığımızdan hiçbir şey feda etmeksizin, vatan topraklarımızın değerli parçalarını işgalden kurtarmış olduk...”¹³

Gazi Mustafa Kemal tarafından da belirtildiği gibi, her iki tarafta muharebe ortamının devam etmesini istememekle birlikte, Fransızlar daha önceki anlaşmalarla elde ettikleri imtiyazları da yitirme taraftarı değildiler.

¹³ Mustafa Kemal, *Nutuk*, Cilt II, Dizi XXII, 4. Baskı, 1999 Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 829

Türklere göre bir Milli Mücadele hareketi olarak görülen bağımsızlık hareketi, Fransızlara ve diğer Avrupalı devletlere göre aslında Osmanlı devletine karşı girişilen bir başkaldırı hareketiydi.

Hiçbir batılı devlet, Sèvres Anlaşması ve kendi aralarında daha önceleri yaptıkları gizli anlaşmalarla elde ettikleri ekonomik çıkarlarını kolaylıkla teslim etmek niyetinde değildi. Bu devletler için geçerli olan tek şey; ülkenin kimin yönetiminde olduğu değil, kendi çıkarlarının ne olacağı idi. Onlara göre, “Şark Meselesi” yani Türklerin Avrupa’dan çıkarılması meselesi esasen Sèvres’de halledilmişti. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı, kendi menfaatlerine yapılan anlaşmalarla bitmiş iken ve iç kamuoyları yeni bir savaşı ve yeni kayıpları kaldıramayacak halde iken, bir an önce bu anlaşmazlığın kendi istekleri doğrultusunda çözülmesi taraftarı idiler.

Ayrıca Fransa’da, 1. Dünya Savaşı’nın galip Başbakanı milliyetçi Clemenceau Başbakanlıktan ayrılınca, yerine Ocak 1920’de daha ılımlı bir isim olan barış yanlısı Aristide Briand’ın Başbakan oluşu da Fransızların Türkiye politikası üzerinde olumlu yönde etkili olmuştu. Adana, Antep, Urfa, Maraş’daki yerel halk ve ordu destekli milislerin direnmeleri üzerine durumun iyiye gitmediğini gören Fransa, kendine ekonomik rakip olarak gördüğü İngilizlerin çıkarlarına hizmet eden bir Yunan devletinin Batı Anadolu’ya sahip olmasına da kendi açısından olumlu bakmıyordu.

İzmir ve civarı eskiden beri Fransa’nın Doğu İskelelerinin (Échelle Levant) en önemlisi idi ve burada azımsanamayacak kadar çok sayıda Fransız kolonisi ve bu kolonilere paralel Fransız ticari kuruluşları vardı. Türkiye’deki yabancı yatırımların yüzde 50’den fazlası ve Osmanlı Kamu Borçları* (Les Dettes d’Ottoman Publiques)’nın yüzde 60’a yakını Fransa’ya aitti. Bu nedenle Fransa’nın ulusal çıkarları yönünden, Türkiye’nin varlığını sürdürmesi daha yararlı olacaktı.

---

* Türkçe Kaynaklarda; Osmanlı Devlet Borçları olarak geçmesine rağmen, Fransız arşivlerinde “Les Dettes d’Ottoman Publiques” yani “Osmanlı Kamu Borçları” olarak bahsedilmektedir.

2.5 AVRUPA KAMUOYUNA GÖRE ANKARA ANLAŞMASI

Fransa ve Türkiye'nin karşılıklı çıkarlarını korumak amacıyla yapılan Ankara Anlaşması, Kemalist'ler açısından çok çabuk avantajlar sağlayan önemli bir diplomatik başarı idi. Bu anlaşma, ittifak cephesinde Kemalistlere karşı izlenen politikada derin bir çatlağa sebep olmuş ve yeni devletin resmen tanınmasına yol açmıştır.¹⁴

İngiltere, Fransız hükümetine ne yapmak istediği konusunda çeşitli sorular sormasına rağmen Fransa, bu anlaşma konusunda İngiltere'ye, Müttefikler yararına Ankara ile anlaşmak istediğini ve bu anlaşmanın kendi aleyhinde olamadığına dair garanti vermiştir. Bununla beraber anlaşma imzalanmış ama Fransız Dışişleri, kamuoyuna bu anlaşmanın Kemalist hükümeti tanımak anlamına gelmediğini ve Türk isteklerinin karşılanmasına yönelik hiçbir yükümlülük doğurmadığını bildirmiştir.¹⁵

Ankara Anlaşmasının uygulamaya konulması, İngiliz hükümetini çok kızdırmıştır. Bu anlaşma, Müttefikler arasında, 1915 Kasım'ında imzalanan ve "karşılıklı müzakere edilmeden hiçbir şekilde herhangi bir devletle gizli bir anlaşma imzalanamayacağı" kararı karşısında ona tezat yeni bir anlaşma olarak algılanmıştır.

Ayrıca İngiliz hükümeti, Fransa'nın bu çıkışının müttefiklerin Doğu Meselesinin çözümüne yönelik kendilerine büyük menfaatler sağlayan çözüm seçeneğini yok ettiğini söylemiştir. Bu duygularla Lord Curzon, Fransa'nın Londra Büyükelçisi Saint Aulaire'e, Fransız hükümetinin "Müttefiklerin ortak düşmanı" ile bu şekilde bir anlaşma yapmasından dolayı bir protesto notası vermiştir. Ayrıca Fransa'yı, İngiliz hükümetini Henry Franklin-Bouillon'un gerçek misyonu ile ilgili olarak aldattığı gerekçesiyle eleştirmiştir. Ayrıca bu anlaşmanın bölgesel bir ateşkesten daha çok Fransa ve Kemalist Türkiye arasında imzalanmış bir "Barış Anlaşması" olduğunu belirtmiştir.

Sonuçta, Fransa müttefiki İngiltere'den farklı yönde diplomatik bir operasyonla bu işi gerçekleştirmiştir. İngiltere'ye göre; söz konusu anlaşmayı imzalamakla Fransa, Ankara hükümetini Türkiye'nin egemen gücü olarak tanımış oluyordu. Fransa ayrıca, Sevr Antlaşması'nda belirlenen şartlara aykırı olarak, Suriye'nin kuzeyindeki sınırı değiştirmişti. Bu değişiklik de tamamen Fransa'nın çıkarlarına göre yapılan küçük bir değişiklik olarak görülemezdi. Bu anlaşma Türkiye'ye müttefiklerin ortak kazanımı

¹⁴ Aurore Bruna, "La France, les Français face à la Turquie. Autour de l'Accord d'Angora du 20 Octobre 1921", <http://ipr.univ-paris1.fr/spip.php?auteur236/17.03.2010>

¹⁵ Jacques Bardoux, *Lloyd George et la France*, Paris, F. Alcan, 1923, s. 250.

olan çok verimli büyük Cilicie* (Kilikya) arazisini bırakmakla kalmıyor, Manda yönetimi Fransa'ya ait olmasına karşın, Nusaybin'in Türkiye'ye geri verilmesi, Britanya çıkarlarına da büyük bir darbe vuruyordu. Ayrıca İngiltere'ye göre bu anlaşma ile Kilikya'daki azınlıkların hakları da garanti altına alınmıyordu.¹⁶

Fransız basınının büyük bir kesimi, Ankara Anlaşması konusunda sakin bir davranış sergileyerek, hükümetin bu konuda aldığı kararını desteklemiş, kamuoyunu da olumlu yönde bilgilendirmiştir.

İngiliz basını ise İngiliz hükümetinin yanında yer alarak, Ankara Anlaşması'ndan duyulan hayal kırıklığını gizlememiştir. İngiliz basını; Fransız gazetecilerinin dış politika konusunda bilgisiz ve yetersiz olduklarını, olayları Londra veya New York'tan aldıkları haberlere istinaden yayınladıklarını, yeterli muhabir ağına sahip olmadıklarından ve olayları uzaktan takip etmeleri sonucunda, Doğu Meselesini'nin karışık durumuna adapte olamadıklarını dile getirmişlerdir.

İngiliz basınına göre; “Doğu Meselesi” gerçekten Fransız kamuoyu tarafından tam olarak bilinmiyordu. Onlara göre Türk halkının ulusal hareketinin lideri olan Mustafa Kemal'in, birçok Fransız gazeteci ve düşünürü etkileyen kişiliği fazlasıyla “abartılı” idi. Örneğin Paris'te yayınlanan La Victoire gazetesinde : “Türkiye demek, şimdi Mustafa Kemal Paşa demektir!” şeklinde atılan manşet¹⁷ gerçeği yansıtmıyordu. Zira yıkılmakta olan Osmanlı İmparatorluğu halkının, “bir yanda Sultan ve Halife olan padişah kuvvetleri, diğer tarafta ise ulusalcılar arasında devam eden sivil savaşta parçalandıkları” görmezden geliniyordu.

Bu sırada İngiliz Basını; İstanbul kaynaklı haberlerinde, Kemalistlerin halka baskı yaparak zorla para topladıklarını ve Mustafa Kemal'in yeni kurduğu ordusundan önemli sayıda firarlar olduğu konusunda haberler yapıyordu.

---

* Cilicie (Kilikya). Sınırları her kaynakta farklı olmasına rağmen, bu metinde Çukurova bölgesi anlaşılmalıdır.

¹⁶ Paul du Véou, ‘*La passion de la Cilicie 1919-1922*’, Chamigny, le Cercle d’écrits Caucasiens, 2004 (1re éd. 1937), s. 289.

¹⁷ G. Hervé, *La Victoire* “La Dispute Franco-Britannique ”, 12 Kasım 1921.

3. LOZAN ANTLAŞMASI SONRASI TÜRK-FRANSIZ İLİŞKİLERİ

3.1 HENRY FRANKLIN-BOUILLON'UN TÜRKİYE ZİYARETİ ÖNCESİ SİYASİ DURUM

Fransız Dışişleri Bakanlığınca; Türkiye'ye 10 Mart 1925 tarihinde sekiz günlük bir resmi ziyaret için görevlendirilen, Henry Franklin-Bouillon'un Türkiye ziyaretinin, İngiltere ile Musul konusundaki anlaşmazlık nedeniyle; uluslararası destek arayışı içinde olan Ankara Hükümeti için büyük önem taşımakta olduğu anlaşılmaktadır.

Özellikle, Henry Franklin-Bouillon'un Türklerle, Ankara Anlaşmasını imzalayan kişi olması nedeniyle, Türkiye'ye yapacağı ziyaret, aylar öncesinden Türk basınında da yer almıştır. Bu konuda Türk basınında çıkan haberleri 13 Kasım 1924 tarih ve 48 numaralı üç sayfadan oluşan telgrafıyla¹⁸ Paris'e aktaran General Mougin;

“Son Telgraf adlı gazetede, İstanbul'daki resmi Fransız kaynaklarından alındığını iddia ettikleri bir habere göre; Henry Franklin-Bouillon'un başını çektiği bir grup Fransız yatırımcı işadamlarının Romanya üzerinden havayoluyla Türkiye'ye geldikleri ve doğrudan Ankara'ya geçerek, Fransa'nın Ankara nezdindeki diplomatik temsilcisi General Mougin'le görüşmeyi müteakiben, üst düzey bazı Türk Hükümet yetkilileriyle de görüştüklerini ve halen Fransız Dışişleri Komisyon Başkanı olan Bouillon'un Türk Hükümeti nezdindeki geçmişe dayalı iyi ilişkilerini kullanarak; kendi lehine “Resmi Müzakere” adı altında, Van'daki maden ocaklarını işletmek maksatlı görüşmeler yapmış olduğunu.

Gazetede; bu madenlerin işletme hakkınının Mudanya Antlaşması'nın hemen sonrasında, “Ali Fuat Paşa tarafından Fransa'ya verildiğini” yazdıklarını.

Kendisinin bu tür yalan haberlerle uğraşacak kadar vakti olmadığını ve İstanbul'daki Büyükelçilik tarafından ilgili gazetenin yayımıyla ilgili bir tekzip yayınlanmasının uygun olacağını... Bu tür yazıların Türk-Fransız ilişkilerini sabote etmeye yönelik, muhtemelen Alman ve İngiliz propagandası olabileceği yönünde ciddi kaygılarının bulunduğunu...” belirtmiştir.

¹⁸Ek-2, MAE/Archives Diplomatiques, Inventaire de la Série E-Levant 1918-1929, Sous Série Turquie, PO/1474 Vol.2, s .219 E 320-4/ (Fransız Dışişleri Bakanlığı, Diplomatik Arşivleri, Doğu Ülkeleri 1918-1929 Dönemi Envanteri, Türkiye Alt Başlığı, 1440 numaralı mikrofilm, Général Mougin, 48 numaralı telgraf. 2'nci Bölüm, s.231, 24 Nisan 1925)

General Mujin'in, yine bu ziyaret öncesi Paris'e çektiği 03 Mart 1925 tarihli ve 130 no'lu, şifreli telgrafta;¹⁹

“Türk basınında çıkan bir habere göre, Franklin-Bouillon'un Türkiye Cumhurbaşkanına gönderdiği özel bir telgraftan bahsedilerek, Franklin-Bouillon'un sekiz günlük bir ziyaret için Ankara'ya geleceği ve Mart ayı sonuna kadar burada kalmayı arzu ettiğinden bahsediliyor.

Türk hükümetini ziyaret süresinin kısıtlılığı konusunda hayal kırıklığına uğratan bu haber; 26 Şubat'ta Dışişleri Bakanımız tarafından bana, resmi olarak bildirilmiştir. Türkler, bu ziyaretin birkaç günle sınırlı olmasını değil, aksine askıda kalan meselelerin çözüme kavuşturulabilmesi ve çok daha kuvvetli bir dostluk anlaşmasının imzalanmasına yetecek kadar bir süre olmasını istiyorlar.” demiştir.

3.2 HENRY FRANKLIN-BOUILLON'UN TÜRKİYE ZİYARETİ İZLENİMİ İLE İLGİLİ TUTANAK

Franklin Bouillon'un Türkiye ziyaretini müteakiben; 22 Nisan 1925 tarihinde Paris'te Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Philippe Berthelot'un makamında, Henry Franklin-Bouillon, Fransa'nın İzmir Konsolosu, Ankara Büyükelçiliği'ne yeni atanan ve henüz göreve başlamamış olan Büyükelçi Albert Sarraut bir toplantı yapmışlardır.

Toplantıda Fransa'nın Ankara nezdinde izleyeceği resmi devlet politikasının ipuçlarını veren ve Fransa'nın yeni Türkiye Büyükelçisine yol gösterici mahiyetteki, iki ülke arasında mevcut statükonun anlatıldığı resmi tutanağın tam metni şu şekildedir.²⁰

“Franklin Bouillon'un son Ankara ziyaretinde, Türk devlet adamları ile yaptığı görüşmelerin özeti şu şekildedir.

Bouillon'un özellikle Mustafa Kemal ve İsmet Paşa ile yaptığı görüşmeler tamamen serbest ve güvenli bir ortamda geçmiştir. Her iki Türk devlet adamı da kendisine büyük bir içtenlikle konuyla ilgili duygu ve düşüncelerini açıklamışlardır.”

“Mustafa Kemal ve İsmet Paşa, Fransa'nın Türkiye'ye karşı izlediği politikanın İngiltere'nin politikasına bağımlı olmasından duydukları endişeyi belirtmişlerdir.” Mustafa Kemal, Bouillon'a hitaben; “Biz, size güveniyoruz. Çünkü bizi ilk tanıyan ve kendi milli çıkarlarını ön plana almayan tek devlet sizdiniz. Oysa ki, yaptığımız işlere bakınca, sizin de bağımsız hareket etmediğinizi düşünüyoruz. Bir taraftan Ankara'da bize yönelik diplomatik bir temsilci bulundururken, diğer yandan Dışişleri

¹⁹ Ek-3, MAE/Archives Diplomatiques, 1399 158 E 320-4-8, Général Mougin, 130 numaralı telgraf.

²⁰ MAE/Archives Diplomatiques, *Inventaire de la Série E-Levant 1918-1929*, Sous Série Turquie, PO/1424 Vol.15, Dossier Général, s. 185 E 320-4 / 22 Nisan 1925

Bakanınız Sayın Herriot ile İngiliz Dışişleri Bakanı, Chamberlaine arasında kamuoyuna açıklanmayan ama bizim haberdar olduğumuz, Türkiye'deki yabancı büyükelçiliklerin İstanbul'da kalmasına yönelik bir görüşme yapmışsınız. ” demiştir.

Bunun üzerine söz alan Bouillon kendilerine (Mustafa Kemal'e):

“Bu sorumluluğu ben üzerime alıyorum. İngilizler İstanbul'a bir Bakan göndereceklerini söylediklerinde, ben de Türkiye'de bir Büyükelçilik açılmasının ve artık İstanbul'un terk edilmesinin daha uygun olacağını açıklamıştım.” demiştir.

Laroche, Franklin-Bouillon'a dönerek,

“Türk Dışişleri Bakanlığı yetkilileri, Ankara temsilcimiz General Mougin'e; İstanbul'da bir bakan ağırlamak yerine, Ankara'da ikamet eden bir büyükelçinin kendilerince daha çok tercih edilebilir olduğu yönünde bir açıklamada bulunmuştur. Bu konuda ne düşünüyorsunuz? ” şeklindeki sorusuna karşılık;

Fransız Büyükelçisinin İstanbul'da ikamet etmesine yönelik meselenin, daha önce çözümlendiğini söylemiştir. Ayrıca Mustafa Kemal'in durumunun halen çok güçlü olduğunu, şu sıralar Türkiye'de yeni bir yabancı düşmanlığı dalgasının başladığını bunun sebebinin de Türkiye'nin Doğu Vilayetlerinde başlayan ayaklanmayı İngilizlerin çıkardığına dair yeni belgelerin bulunduğu; bu belgelerden birisinin ailesi halen Bağdat'ta ikamet eden Büyük Millet Meclisinin'deki Güneydoğu asıllı bir Bakana yazılan mektup olduğunu, bildiğini söylemiştir. Ayrıca Türklerin, bu ayaklanmadan sonra “İngilizlerin Türk milletinin tamamen yok edilmesine” dair düşünceleri olduğu yönünde resmi açıklama yaptıklarını söylemişlerdir.

Bouillon, Türk tarafıyla yaptığı görüşmede; Türk devleti üzerindeki Alman etkisine yönelik olarak serzenişte bulunarak “- Komuta kademesi Alman, eğitimciler Alman, her yerde Alman etkisi var. Genelkurmay sanki Almanya'nın tekrar eski gücüne kavuşmasından hoşlanıyor. Zira, bir çok subayınız daha önce Alman eğitimi aldığından böyle bir izlenim doğuyor.” demesi üzerine;

İsmet Paşa; “Çünkü siz yoksunuz, sizin burada (Türk Ordusunda) bir tek temsilciniz bile yok. Biz Almanlarla düşünce olarak çok uzaktayız. Ayrıca bunu sizden biz rica ediyoruz. Siz de acele edin. İki ülke arasında (Fransa-Türkiye) daha önceden şekilsel olarak yapılmış ama hala üzerinde terimlerini tartıştığımız bir anlaşma var!”²¹ demiştir.

Bunun üzerine Bouillon; İsmet Paşa'ya hitaben “Biz hiçbir devletin aleyhinde antlaşma yapmak istemiyoruz. Sizin de bir an önce Milletler Cemiyeti'ne üye olmanız gerekiyor.” şeklinde cevap vermiştir.

Türklerin, Milletler Cemiyeti'ne üye olma konusunda yeni çekinceleri vardır. “Musul konusunda Milletler Cemiyeti'nin kararını kabul ettiğimiz halde, İngiltere hemen arkasından bize karşı bir isyan başlattı. Bizim haklarımızı Milletler Cemiyeti'nde kim savunacak?” diyorlar.

Bu soru üzerine Bouillon, Habeşistan (Abiyssinie) örneğini vererek, Fransa'nın bu olayda Habeşistan'ı desteklediğini ve benzer bir olay

²¹ MAE, a.g.e.,186-187

karşısında da Türkleri desteklemekten çekinmeyeceklerini, bu konuda endişe duymalarına gerek olmadığını belirtmiştir.”

Musul konusunda ise Türkler, hakem heyetinin kendi haklarının bulunduğu inandıkları yerlerle ilgili vereceği kararı beklediklerini, verilecek kararın beklentileri doğrultusunda çıkmaması durumunda askeri anlamda hiçbir şey yapmayacaklarını ama bunun da bu konudaki mücadelenin bittiği anlamına gelmeyeceğini belirtmişlerdir.

Franklin Bouillon; “Umarım sizin Milletler Cemiyetine katılmanızla, hakem heyetinin vereceği karar aynı zamana denk gelir. Biz sizin yanınızda yer almak istiyoruz ama herhangi bir ülkeye karşı tavır olarak değil. Tek bir noktadan hareket etmemiz lazım. Aramızda 800 km.lik bir ortak sınır var. Öncelikle bu sınırla ilgili işlerimizi halledelim.” demiştir.²²

Türk yetkililer ise; “Bizim başkalarıyla da sınırlarımız var. Sizden bir tek ricamız var. Bizleri Ruslarla karıştırmayın. Onlar, bizden ülke olarak bir tarafsızlık politikası izlememizi ve eğer bir gün bu tarafsızlıktan çıkarsak ta bunun Fransa'nın yanında olmasını tercih edeceklerini; böylece Güneye açılan bu köprünün, bir gün Kuzey'e de uzanabileceğini gözönüne alıyorlar. Bulgarlar konusuna gelince; bizim Bulgaristan'dan barış dışında herhangi bir isteğimiz yoktur, öncelikle ortak sınırla ilgilenmemiz gerekiyor.” şeklinde cevap vermişlerdir.”

Bunun üzerine Bouillon; “Fransız Senatosu Dışişleri Komisyonunda sizin Milletler Cemiyeti'ne kabul edilmeniz yönünde bir kampanya başlatacağım ve ortak sınırla hakkında da en kısa sürede gerekli düzenlemeleri yapacağız.” şeklinde cevap vermiştir.

Türk tarafı ise; “Biz uzun süre yalnız kalamayız, eğer yolumuza sizinle devam etmeyeceksek, başkalarıyla devam etmek durumunda kalabiliriz.” şeklinde cevap vermişlerdir.”

Yukarıdaki toplantı tutanağında görüldüğü üzere, Henry Franklin-Bouillon Türkiye gezisi sonrası izlenimlerinde; Fransız hükümetinin, Türkiye'ye karşı izlenecek politikalar ve verilen taahhütler konusunda artık somut adımlar atması gerektiğini yoksa Türkiye'nin farklı alternatifler arasında seçim yapabileceği ve daha fazla beklemeye tahammülü olmadığı konusunda uyarmıştır.

3.3 FRANSIZ DIŞİŞLERİ BAKANININ ANKARA BÜYÜKELÇİSİ ALBERT SARRAUT' YA GÖNDERDİĞİ TALİMATLARI İÇEREN MEKTUP

Lozan Antlaşmasından sonra Fransa'nın Türkiye Büyükelçiliği'ne atanan Albert Sarraut'ya hitaben, Fransız Dışişleri Bakanı Aristide Briand tarafından 11 Mayıs 1925 tarihinde gönderilen, yirmisekiz sayfalık mektupta, Türkiye ile Fransa arasında mevcut

²² MAE, a.g.e.,188-189

bulunan tüm siyasi, kültürel, ekonomik ve askeri ilişkiler konu başlıklarına göre sıralanmış, Büyükelçinin görev süresi boyunca, Türk makamları ve diğer yabancı misyonla ilişkilerinde dikkat etmesi gereken hususlar ile Lozan Antlaşmasının ikili ilişkilere getirdiği değişiklikler belirtilerek, kendisine bu konularda aşağıdaki talimatlar verilmiştir.

Fransa'nın Türkiye karşısında izlediği politikaları anlamak konusunda önemli bir kaynak olan mektup, asıl metninde yer alan konu başlıklarına göre şu talimatları içermektedir.

3.4 KAPİTÜLASYONLARLA İLGİLİ TALİMAT

“Cumhuriyet Hükümeti, sizden, Türkiye ile, bu ülkenin Almanya'nın yanında savaşa girmesi neticesinde, on yıl önce kesilen diplomatik ilişkileri yeniden canlandırmanızı istiyor. Size genel olarak görevinizi hangi koşullarda yapacağınıza dair bu açıklamaları yapmak durumundayım.

Size, Türkiye'nin hangi şartlarda bir barış antlaşması yaptığını, hatırlatmama gerek yok. Müttefiklerle eşit şartlarda masaya oturan ve bağımsızlığını kazanan Türkiye ile, Osmanlı devletine yükümlülükler getiren kapitülasyonlar kaldırılarak, küçültülmüş bir toprak bırakılmıştır. Bu durum, şu anda yönetim kademesinde bulunanlarda, kibirli bir ruh hali ve kuşkulu, kıskanç bir milliyetçilik şekli almıştır ki; bu bazı hallerde görüşmeleri engelleyici bir rol oynamaktadır. Görevinizi icra ederken karşınıza çıkabilecek en küçük engellerden birisi de budur.

Fransa devletinin yeni Türkiye'deki konumu; savaştan önceki Osmanlı İmparatorluğundaki konumu ile mukayese edilemez. Ülkemizin sahip olduğu iki büyük imtiyaz olan Kapitülasyonlar ve Katoliklerin Korunması sorumluluğu, Lozan Antlaşması'nın 28 inci maddesi gereğince kaldırılmıştır.²³”

3.5 KATOLİKLERİN HİMAYESİ

“Doğu Katoliklerinin hamiliği, bugün ayrıntılı tartışmalara konu olmuş bir meseledir.²⁴ Mümkün olduğu ölçüde, himayemiz altında bulunan her diplomatik elçiliğin ve konsolosluğun kendilerine mal olmuş gelenekleri ellerinde bulundurmaları gerekir. Fransa'nın Lozan'da Türklerle yaptığı görüşmelerde, kapitülasyonlardan ayrı tutmak istediği konulardan olan, hristiyanları koruma hakkı ile Papalığın her milletten Katoliğe verdiği dini

²³ MAE, a.g.e., 192

²⁴ MAE, a.g.e., 193-194

eğitim hakkına dair bu tezimizi, Papalık makamı da yakın zamana kadar desteklemiştir.”

“Lozan Antlaşmasının Kapitülasyonlarla ilgili 28. maddesi gereğince, bu imtiyazımızı kaybettik. Dolayısıyla bundan sonra Papalık makamının bu ülkede vereceği dini eğitimin de hiçbir etkisi kalmamıştır. Bu, zor da olsa kabul etmek zorunda olduğumuz bir teoridir. Gerçekte, hristiyanların hamiliği ‘En Hristiyan Kral’ın* kendi vatandaşlarının korkularını önlemek ve onları korumaya yönelik kişisel arzusu ve kraliyet gücüyle doğmuş bir yetkidir. Sonraları Şer’i Kanunlar diğer Müslüman olmayanlara da uygulanmamış olup; yapılan anlaşmalarla Sultanlar, Rum, Ermeni ve Yahudileri de bu kapsama almışlardır. Latin ırkından olan yabancılar Fransız hükümeti uyruğunda görülmüş ve bunlarla ilgili işlemler, Fransız büyükelçilik ve konsolosluk memurları tarafından yürütülmüştür.

Paris Barış Antlaşması’nın 2. maddesinde ve daha sonra Papalık tarafından da kabul edilen, 15 Temmuz 1878 Berlin Antlaşmasının 6. maddesinde de bu teyit edilmiştir. Fransız hükümetince; 3 Mart 1781 tarihinde yayınlanan medeni hakları düzenleyen kanun gereğince ve 22 Mayıs 1888 tarihli “Propaganda Talimatlarında” belirtilen “Échelles du Levant”da**, Grand Seigneur*** huzurunda yabancıların adalet işleri, Fransız Konsoloslukları tarafından yürütülecektir. Fakat Lozan Antlaşması’nın 28. maddesi bu konuda “...antlaşma tarafları Türkiye’deki kapitülasyonların her açıdan kaldırıldığını kabul ettiklerini açıklarlar...” şeklindedir. Bu madde bizlerin Kapitülasyonlarla ilgili her türlü eylemlerden kaçınmamızı gerektirmektedir.”

“Eğer Türk Hükümeti nezdinde eski imtiyazlarımızla ilgili olarak bir şey istenecekse; bu isteğin konusu, Katolik cemaatine mensup şahıslara yardım ve aracılık etme imkanının Fransızlara verilmesi olmalıdır. Eğer Türk Hükümeti bu görüşe dostça yaklaşırsa, bu konu yabancı okullar konusunda da uygulanabilir. Bu müdahale eğer Papalık makamının (Saint Siege), Türk hükümeti ile kendi göndereceği bir temsilci vasıtasıyla irtibata geçmek istemesi durumunda uygulanacaktır.

Bildiğiniz gibi, bugüne kadar Fransa Hristiyan olmayan bütün ülkelerde Papalığın çıkarlarını da temsil etmiştir. Bu sebeple Vatikan’ın hiçbir dini görevlisi veya diplomatik temsilcisi Türk hükümeti ile diplomatik temasa geçmemiştir. Bence Türk hükümeti bu hakkı bize tekrar iade edecektir.

Zira, 1923 yılında Vatikan Dışişleri Bakanı Kardinal Filippi, Ankara’da kalabilmek için vizesini bizim aracılığımızla almıştı. Papalık bu temsil işinin kendi ellerinden alındığını düşünerek, bu işten sıyrılmaya çalışabilir. Siz yine de Papalık temsilcilerine yardımlarınızı esirgemeyeceksiniz. Bu temsil işinden vazgeçtikleri takdirde hemen beni yeni durumdan haberdar edeceksiniz. Katolik kiliselerinde yapılan dini törenlerle ilgili olarak söyleyebileceğim şey ise; bu törenlerin icrasının, kapitülasyonların kaldırılmasıyla bir ilgisinin bulunmadığıdır.”

---

* Fransa Kralı 1. François

** Echelles du Levant, Fransa’nın anayurt dışındaki serbest bölgelere verdiği isim. (Doğu İskeleleri)

*** Grand Seigneur Fransızların Osmanlı Padişahlarına verdiği isim.

“Şu bir gerçektir ki;²⁵ şimdilik Roma mahkemesi Fransa’ya kapitülasyonlarla verilmiş Katoliklerin hamilik yetkisinin kaldırılmasından memnun görünüyor. Fakat bu bizim halen kabul edemediğimiz bir tezdır. Gerçekte eski bir himaye hakkının gösterişi olan Hristiyanların hamiliğine verilen bu değer, dini hükümlerin geçerli olduğu bir çağda; sivil iktidarın kontrolü altında hazırlanmış ama Papalık tarafından tam olarak kabul edilmemiş, özellikle 1742 tarihli “Propaganda Kanunu” gibi sıradan kurallar dizisidir.

Neticede bu kurallar, 3 Mart 1781 tarihinde yayınlanan yönetmeliğin 1. Bölüm 147. maddesinde ve takip eden diğer maddelerde kabul edilerek, yasal bir statüye kavuşturulmuştur.

Şüphesiz ki; günümüzde Papalık makamı yasal yetkisini kullanarak bizim bu hamilik yetkimize son verebilir fakat 23 Mart 1920’de yapılan anlaşma gereği; bizimle bir öngörüşme yapmaksızın bu statükoyu da değiştiremez.”

“Bu koşullar altında yerel dini yetkililerle bugüne kadar oluşturulmuş olan gelenek ve kurallara uymaya devam edeceksiniz. Bu kurallar yazılı olarak belirlenmiş kurallar değildir. 1742 tarihli Propaganda kanunu 3 Mart 1781 tarihli Kraliyet Direktifi ile uyuşmamaktadır. Bu durumda birinci belge ikinci de belirtilmeyen durumlar için de geçerlidir. Papalık delegeleri ve memurları konusunda size söyleyeceğim onların hala Fransız büyükelçiliği himayesinde olduklarını bilmenizdir. Bu yüzden onların saygınlığına yönelik küçük düşürücü bir tutumla karşılaşsanız beni bu durumdan derhal haberdar etmelisiniz.

Bu konularla ilgili olarak²⁶ Büyükelçilik arşivinde iki adet doküman bulacaksınız. Bunlardan bir tanesi 21 Ağustos 1922 tarihli San Remo konferansı ile ilgili bir Valilik genelgesi, diğeri de Papalık makamındaki elçiliğimize gönderdiğimiz 19 Mayıs 1923 tarihli 60 numaralı telgraf metnidir.”

“Size verdiğimiz bilgiler, Türkiye’nin şu andaki ortamına göre kutsal yerler ve Katolik kuruluşları hakkında nelere dikkat etmeniz gerektiği ve yetkili makamlarla kuracağınız ilişkilerde bu meseleleri ele alırken ihtiyatlı olmanız konusunda idi.

Sizin Türk hükümetiyle iyi ilişkiler kuracağınıza ve mümkün olduğunca Levant ülkelerinde Fransız etkisinin gelişimine katkıda bulunacağınıza, Fransa ve Fransa’nın çıkarlarına hizmet edeceğinize olan inancım tamdır.

Ülke toprakları²⁷ hakkındaki kararlar ve Boğazlardaki mevcut durum ve Milletler Cemiyeti tarafından korunan Azınlıklarla ilgili konularda, kesinlikle konuşmayınız. Dikkatinizi özellikle, diplomasinin ekonomi ve ticari araçlarını kullanmaya yöneltiniz.”

---

²⁵ MAE, a.g.e., 195-196

²⁶ MAE, a.g.e., s.196

²⁷ MAE, a.g.e., s.199

3.6 OSMANLI KAMU BORÇLARI

“Savaş öncesinde Fransa’nın, Osmanlı İmparatorluğu’nda Kamu Borçlarına yönelik çok önemli kârları vardı. Tahminen Türk Fonlarının yüzde 70’i Fransız halkı tarafından tasarruf amaçlı olarak satın alınmıştı ve bunların büyük çoğunluğu küçük yatırımcının elinde idi. Bildiğiniz gibi, Lozan Antlaşması şartlarına göre, Osmanlı Kamu Borçları diğer ülkelere paylaştırıldı. Türkiye’nin payına düşen miktar yüzde 62’ye yükseldi. Türkiye ve Fon ortakları arasındaki müzakereler, 1924 yılı Aralık ayı ortalarında yeniden başladı. Bu borçların Lozan Antlaşmasına göre, Frank veya İngiliz Lirası cinsinden ödenmesi gerekiyor. Gerçekte, Türkiye ödemelerin kağıt Türk Lirası ile yapılmasını istiyor. Bu durum yüzde oranını önemli oranda arttırdığı gibi yabancı yatırımcılar açısından da bu paranın değişim riskini beraberinde getirmektedir.”

“Yatırımcı temsilcileri,²⁸ Türk hükümeti ile yaptıkları müzakerelerde, kontratta yazılı taahhütlere uyararak, bu ülkenin dış borçlarını, en geçerli para olan Sterlin Lirası ile ödemesini istiyorlar. Zira Sterlin hem daha yaygın, hem de Türk Lirası kurundan bağımsız olduğundan kur değişimlerinden etkilenmeyen bir paradır.

Mevcut durumda; yatırımcıların, Türkiye’nin finansal durumu netleşene kadar, anlık bir indirim yapmaya hazır oldukları görülüyor. Haftalarca süren tartışmalar sonucunda; Türk hükümeti, ödeme kuponlarında indirim yapıldığı takdirde ödeme birimi olarak Sterlin Lirasını kabul edeceğini bildirdi. Portföy temsilcileri, geçtiğimiz 28 Şubat’ta Türk hükümetine bu açıklamasından sonra, mali yapısının belirlenebilmesi amacıyla heyet bazında görüşmelerin tekrar başlayabileceğini bildirdiler. Kontratta belirtilen “en çok tercih edilen para” cinsinden ödeme yapılabilmesi için, Türk hükümetine ait dış borçların yıllık ödeme miktarını düşürebileceklerini ve ödeme süresini daha uzun bir zaman dilimine yayabileceklerini bildirdiler.

Fethi Bey kabinesinin görevi bırakması müzakereleri durdurmuş ve İsmet Paşa’nın kabinesinin Maliye Bakanı ise hâlâ bu konuyu ele almamıştır.

Bizim görevimiz, ilk sözleşmede yazılı koşulları kendi lehine düzeltmek için portör temsilcileri ile konuyu halletmek isteyen Türk Hükümeti ile temsilciler arasındaki görüşmelere, doğrudan müdahil olmadan, vatandaşlarımızın adil bir çözüme ulaşmaları konusunda yardımcı olmaktır. Size bu konuda düşen görev, portör temsilcilerinin önerdiği bu teklifin, Türk Hükümeti için, olumlu bir temele dayalı en kabul edilebilir teklif olduğunu ve yürürlükteki kanunlara aykırı bir durum içermediği hususunda bilgi vermektir.”

“Yeni Hükümetin, Fethi Bey’in daha önce ödeme birimi ve Paris’te temsilcilerle görüşme yapmak üzere göndereceği heyetle ilgili bildirisini dikkate almalarını ve portör temsilcileriyle anlaşma şartlarını görüşmeleri için çaba harcamalısınız.

²⁸ MAE, a.g.e., s.200

Bu konuda kontratta yazılı para birimi üzerinden ödeme yapılması durumunda, Fransız portföy sahiplerinin karını gösterecek birkaç rakamı hatırlatmakta yarar vardır.

“Eğer Türkler; sözleşmedeki para birimi üzerinden ödeme yaparlarsa ise Fransızların alacağı yıllık ödeme miktarı, yaklaşık 600 milyon frank olacaktır.

Eğer ödemeyi; Fransız frangı cinsinden yaparlarsa, alınacak para miktarı 180 milyon Frank olacaktır. Şayet ödeme, Türk lirası cinsinden yapılırsa, Fransız yatırımcıların alacağı para miktarı 80 milyon frank olacaktır.”

Ayrıca şunu belirtme yarar var, frank cinsinden ödeme Türk Hükümet bütçesinin yüzde 13’ünü, sterlin cinsi ödeme ise yüzde 45’ini yutacaktır. Bu oranlar sadece Fransa’ya ödenmesi gereken borçlarla (diğer müttefiklere ödenecek miktar buraya dahil edilmemiştir) ilgilidir. Bu oran ana borçla birlikte Türkiye bütçesinin yüzde 58’inin Fransa bütçesine akması demektir. Türk Maliye Bakanlığı ise yükümlülüklerini yabancı para cinsinden yerine getirecek olmasının, bütçenin sabit bir şekilde hazırlanmasını engellediğini öne sürüyor.

Ödemenin, frank cinsinden yapılmasının önerilmesi, Türk hükümetinin daha da hassaslaşmasına yol açacaktır. Yatırımcıların bu konuda dayanışma içinde olmalarına yardımcı olmanız gerektiğini hatırlatmama gerek yok. Fransız hükümeti kendi vatandaşları için diğer alacaklı ülke yatırımcılarına sunulan avantajlardan aynı şekilde yararlanmak istemektedir.”

3.7 TÜRKİYE’DEKİ FRANSIZ İMTİYAZLARI²⁹

“Siyasi açıdan, savaştan önceki dönemde Türkiye’deki Fransız imtiyazlarının önemi ve büyüklüğünden bahsetmeme gerek yok. Lozan Antlaşmasının özel protokolü³⁰ savaştan önceki imtiyaz haklarının Türk Hükümeti ile yeni ekonomik düzenlemelere uygun olarak birlikte yürütüleceğini öngörmektedir.”

“Fransız menfaatlerine³¹ hizmet eden şirketlerin bu yeni düzenlemelere kendi gelecekleri açısından, uyum sağlayabilmeleri yönünde, Türk Hükümeti’ne baskı yapmak gereklidir.”

“Osmanlı Bankasına gelince; bu konuda Türk Maliye Bakanlığı ile 1924 Mayıs’ında bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre imzalanan imtiyaz belgesinde, bu bankanın imtiyazlarının on yıl süresince devam etmesi yönünde karar alınmıştır. Bu anlaşmaların bir an önce Büyük Meclis tarafından onaylanması, arzu edilmektedir. 1914 yılında Samsun-Sivas demiryolunun yapım ve işletmesini üstlenen ve Demiryolları Genel Rejisi’ne bağlı bir işletme olan şirketin imtiyaz haklarının yenilenmesi,

²⁹ MAE, a.g.e., s. 202

³⁰ Ek-4 Protocole relatif à certaines Concessions accordées dans l'Empire ottoman et Déclaration, signés à Lausanne le 24 Juillet 1923.(Osmanlı İmparatorluğundaki bazı imtiyazların kaldırılmasına yönelik protokol)

³¹ MAE, a.g.e., s.203

Lozan Antlaşmasındaki şartlara rağmen Türk hükümetince ilk sözleşmedeki şartlardan tamamen farklı koşullar öne sürülerek yenilenmemiştir.

Türk hükümeti nezdinde, imtiyaz haklarına yönelik protokolün 2. maddesine dayanarak, bu şirketin eski imtiyaz haklarının verilmesini veya en azından imtiyaz hakkının tazmin edilmesi yönünde ısrar etmelisiniz. Her iki seçenekte başarısızlığa uğrarsa o zaman, öngörülen şartlara göre bu şirkete tazminat ödenme konusu göz önüne alınmalıdır. ”

“Bildiğiniz gibi Bağdat Demiryolu İşletmesi’nin büyük çoğunluğu Almanlara aittir. Burada Fransız-İngiliz ortaklığı da söz konusu olmasına rağmen Alman paylarının Versailles Antlaşması’na³² göre Müttefiklere geçmesini beklerken, imtiyazın yenilenmesi yeni işletmeye devredilecektir. Demiryollarının büyük bölümü özellikle Pozantı-Nusaybin hattının işletmesi, bu maksatla kurulmuş olan Fransız şirketi, “Kilikya-Kuzey-Suriye Demiryolu İşletmesi”ne aittir. Bu şirket Konya-Pozantı ve Mersin-Adana hatlarının mülkiyeti elinde olmamasına karşın, bu hatların da geçici işletmecisi durumundadır. Bu nedenle bu hatlar üzerinde yatırım yapmaya yanaşmayacaktır. Bu durum bu hat üzerinde hiçbir hakkı olmayan, üçüncü bir tarafın çıkarlarına hizmet edecektir. İleride değişik zorluklara yol açacak bu durum derhal önlenmelidir.

Kilikya-Kuzey-Suriye Demiryolu Şirketi, Türk hükümetinin gerekli harcamaları yaparak, hattın faal duruma getirilmesini desteklemektedir. Türk hükümeti ise şimdiye kadar, bu şirketin ihtiyacı olan ödeneği vermeyi reddettiği gibi, Fransız bankaları tarafından şirkete verilmesi planlanan kredilerin ödenme garantisini de hala vermemiştir. Şirketin kesin olarak imtiyaz haklarının belirlenmesi ve yeni duruma uyarlanması, eski Bağdat Demiryolu İşletmesinin Genel Kurulunda ele alınarak görüşülmelidir. Bağdat Demiryolu İşletmesinin kuruluş yönetmeliğinin 24. maddesi gereğince, Genel Kurul Toplantı kararı, “Yönetim Konseyi”nce verilir. Bu sebeple; şu anda ki konsey yetkisi Almanya’da olmasına rağmen, Suriye’ye yönelik Milletler Cemiyeti Mandası Almanya’nın bu yetkisini geçersiz kıldığından, genel kurulun toplanabilmesi için şu anda tek yetkili makam, Ankara hükümeti’dir.”³³

“Türk hükümetinin yönetim konseyine başvurarak genel kurulu toplama mecburiyeti vardır. Bu karar, devletin anonim şirketler üzerindeki kamu yararına genel denetim yetkisinin demiryolu şirketleri üzerinde uygulanmasını gerekli kılmaktadır.

Türk hükümeti, bu kararını şimdiye kadar hep geciktirmiştir. Fakat son günlerde Ankara’dan gelen haberlere göre, dosyanın incelenmek üzere Dışişleri Bakanlığına gönderilmesine razı olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz.

Bu konuda size düşen görev; genel kurulu toplaması ve Bağdat Demiryolu Şirketi’nin durumunun kesin olarak belirlenmesi yönünde, Türk hükümetine baskı yapmaktır. Böyle faal bir hattın, Türk hükümetinin de arzuladığı gibi işletilmesi doğrudan kendi tutumuna bağlıdır.”

³² MAE, a.g.e., s.204

³³ MAE, a.g.e., s. 205

3.8 FRANSIZ ULUSAL HAKLARININ DÜZENLENMESİ

“Müttefiklerin 1 Ağustos 1914’ten itibaren; Lozan Antlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihe kadar geçen sürede, Türkiye’de uğramış oldukları zararın tazmini, 23 Ekim 1923 Antlaşmasında öngörüldüğü üzere, oluşturulacak komisyonun yetkisine bırakılmıştır.

Bu antlaşmaya göre tazminat, Lozan Antlaşmasının 58. maddesinde belirtilen ve Türkiye tarafından müttefiklere terk edilen paradan karşılanacaktır.

Bunların dışında vatandaşlarımızın Türkiye ile ilgili daha da ilginç istekleri vardır. Bu istekler özellikle savaş öncesi döneme ait hak istekleridir. Bunların bir kısmı sınırlı da olsa tespit edilmiştir. Özellikle 1908 yılından önceki döneme ait hak istekleri, 18 Aralık 1913 tarihinde Fransa ile Osmanlı İmparatorluğu arasında yapılan bir anlaşma gereği, iki ülke tarafından ortak bir hakem heyeti oluşturularak incelenecekti. Türkiye’nin savaşa girmesi bu komisyonun faaliyetini engellemiştir. Mümkün olduğu kadar süratle, bu komisyonun oluşturulması için uğraşılmalıdır. Bu komisyon teşkil edildiği takdirde; Türk hükümetinden komisyon marifetiyle Fransız vatandaşlarının savaş öncesi döneme ait hakları alınabilecektir.

İstanbul büyükelçiliğimizin ilgili şubeleri hakemlik konusunda yeni bir proje hazırlamışlardır. Bu projenin Türk hükümeti tarafından kabul edilmesi yönünde çalışacaksınız.”

3.9 FRANSIZ KURUM VE KURULUŞLARINA AİT ANLAŞMALAR³⁴

“Lozan Antlaşmasının kurumlar ve yargı yetkisini düzenleyen maddesi uyarınca; çeşitli ticari alanlar ile meslek ve sanayi kuruluşlarına giriş izni, antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren on iki aylık bir süre içerisinde (bu süre hiçbir şekilde 6 Ağustos 1925 tarihini geçmeyecektir.) özel anlaşmalarla yapılabileceği belirtilmiştir.

İngiltere ve İtalya temsilcileri ile birlikte, bu hususun ne gibi güçlükler doğurabileceğini, hangi özel alan ve konularda ne gibi önerilerle Türk hükümeti ile görüşülmesi gerektiğini tespit etmek size düşmektedir. Genel anlamda, Fransız hükümetinin yakında yapacağı ticari görüşmelere, Lozan Antlaşmasının ticari kurumlarla ilgili düzenlemeleri yön verecektir. Özellikle Fransa’nın Çekoslovakya Cumhuriyeti ile Paris’te 17 Ağustos 1923 tarihinde imzaladığı ve resmi olarak 31 Ağustos 1923’te yürürlüğe giren ticari anlaşmaya dikkat çekeceksiniz. En azından özel anlaşmaların yapılmasında uygulanan devletlerarası hukuk ve teamüllerle ilgili olarak bu anlaşmanın koşullarından yararlanabilirsiniz.”

---

³⁴ MAE, a.g.e., s. 207

3.10 ULUSLARARASI SAĞLIK KURUMUNUN TASFİYE EDİLMESİ

“Lozan Antlaşmasının 116. maddesi İstanbul’daki eski Sağlık Kurumunun oluşturulacak özel bir komisyon tarafından tasfiye edilerek, mal varlığının eski İstanbul Yüksek Sağlık Konseyi’ne devredilmesini öngörüyor. Bu komisyon oluşturulmuş ve çalışmalarına başlamıştır.

Komisyonun Fransız temsilcisi Dr. Delamarre’dir.³⁵ Bu meseleyi yakından takip etmek ve tasfiye sonucunda geri kalan fonların nereye aktarıldığını gözlemlemek gerekir. Tasfiye sonu fonlarını terk etme ve fon yönetimini Türk İdaresine bırakma konularında çok ihtiyatlı olmak gerekir.”

3.11 TİCARİ SORUNLAR

“Türkiye ile ekonomik ilişkilerimiz, 24 Temmuz 1923’te Lozan’da yapılan antlaşma ile düzenlenmiştir. Bu antlaşma ile Osmanlı hükümeti*, Lozan Antlaşmasını imzalayan taraflara, kendisinin de aynı işleme tabi tutulması durumunda “En Çok Gözetilen Ulus” olarak işlem yapacağını kabul etmiştir. Fransa artık en çok gözetilen ulus olma özelliğini yitirdiğinden, aynı gün Fransız delegasyonu tarafından Türk heyetine verilen bir mektupla, Türkiye’den ithal edeceğimiz şarap ve üzüm ürünleri hariç olmak üzere diğer mallara % 50 arasında bir gümrük uygulayacağımızı bildirdik. Tarafımızdan en az düzeyde vergilendirilecek ticari malların listesi geçtiğimiz Şubat ayında Türk hükümetinin isteği üzerine tamamlanarak kendilerine ulaştırıldı. Bunların dışında orijinal sertifikaların³⁶ oluşturulması konusunda Türk hükümetiyle görüşmeler halen devam ediyor. İki ülke arasındaki ticari değişimin yeniden başladığını gösteren ekonomik raporlar durumun normale döndüğünü işaret ediyor.

Bütün mesainizi, Türkiye ile yapılan ticaretin geliştirilmesine harcamak zorundasınız. Sanayici ve tüccarlarımız sizin destek ve yönlendirmelerinizi dikkate alacaklardır. Size düşen görev, onların işlerini kolaylaştırmak ve yerel yöneticiler nezdinde sık sık karşılaşabilecekleri güçlükleri gidermede yardımcı olmaktır. Görev yaptığınız ülke ile ilgili her türlü ekonomik sorunu bize dikkatli bir şekilde ve zaman kaybetmeksizin bildirmelisiniz. Bu konuda görevinizi icra ederken, Levant (Dışişleri Bakanlığı Doğu Bürosu) ofisindeki çalışkan ve konuda uyarılmış personelin yardımlarını göreceksiniz. Burada görevli teknik müsteşarın yardımından faydalanmakla beraber, dış politikamızın tamamlayıcı nitelikte bir unsuru olan ekonomi politikamızı bizzat yürüteceksiniz.

Fransa’nın refahı, büyük ölçüde ekonomik yönden dışarıya yayılmasına bağlıdır. Ülkemiz son yıllarda bütün gayretlerini bu iş üzerine yoğunlaştırmıştır. Siz de çabalarınızı bu yönde yoğunlaştırmalısınız.”

³⁵ MAE, a.g.e., s. 208

* Mektupta, Ankara Hükümeti yerine yanlışlıkla Osmanlı devleti yazılmıştır.

³⁶ MAE, a.g.e., s. 209

3.12 HAVAYOLU SEFERLERİ ³⁷

“Türkiye’deki havayolu hatlarının işletilmesi konusunda özellikle İstanbul-Ankara hattı konusunda uluslararası havayolu şirketimiz bu konuda özel olarak akredite edilmiş bir teknik uzmanını Osmanlı yönetimi nezdinde görevlendirmiştir.

Bu faaliyetimiz, Almanya’nın baskıları ve etkisi sonucunda kesintiye uğrayarak başarısız olmuştur. Ankara hükümeti, bu konuda sermayesi tamamen Türk olan bir şirkete başvurmaya istekli görünüyor. Bizim için en önemli şey bu ihalelerden dışlanmamak ve şu anda olduğu gibi teknik malzeme desteğimizin ihracına devam edilebilmesidir.”

3.13 TÜRKİYE’DEKİ FRANSIZ OKULLARI

“Maddi çıkarlar ne kadar önemli olursa olsun, bizim için Türkiye’deki manevi çıkarlarımız ihmal edilemez. Fransa, nesillerden beri kendi dil ve medeniyetini Doğu’ya yaymaya çalışmıştır. Bu çabanın büyük bir bölümü okullarımızda verilen eğitim sayesinde olmuştur.³⁸

Modern Türkiye’nin ilerleme ve özgürlük yolunda aldığı kararlara yön veren şahıslar, bu okullarda eğitim görmüşlerdir. Bu sebeple bu eğitim kurumları ve sağlık kuruluşlarımız adına, en azından özel mülkiyet haklarına saygı, kişisel özgürlük ve düşünce özgürlüğü bağlamında soru sorma hakkımız vardır.”

“Çalışma büromuz tarafından size gönderilmiş olan dokümanlarda Türkiye’deki Fransız okullarının şu an karşı karşıya oldukları problemleri ve entelektüel alanda onları daha etkin kılacak projeleri ve bu konuda Türkiye ve Fransa’nın yaklaşımlarını bulacaksınız. Hükümetimizin bu ülkede ki Fransız işlerinin geliştirilmesine verdiği önemi hatırlatmama gerek yok. Levant ülkelerinde laik profesörlerimiz ve din adamlarımızın üstün çabaları sayesinde ülkemizin etkisini genişletebildik.

Kapitüler rejimin kaldırılması, bu rejimin koruması altında rahat olan kurumlarımızın durumunu, bu yeni ortama korkusuzca uyum sağlayabilmeleri konusunda bazı Türk memurların ruh hali ve tutumları nedeniyle hassas bir hal almıştır.”

“Kuruluşlarımızın³⁹ çalışma şartlarını ve organizasyonlarını dikkate almaları konusunda, İsmet Paşa’nın bizzat kendi imzasını taşıyan ve 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan’daki Fransız delegesine verdiği mektubundaki yükümlülüklerle uyması konusunu, Ankara Hükümetine hatırlatmak size düşüyor.

Bu açıdan Ankara temsilcimizin Türk hükümeti nezdinde, Fransızca eğitim verecek bir üniversite açılması konusunda yaptığı girişimleri, size bildireceğim. Fransa’nın daha önce diğer ülkelerle yaptığı türden bir

³⁷ MAE, a.g.e, s. 210

³⁸ MAE, a.g.e, s. 211

³⁹ MAE, a.g.e., s. 212

anlaşmanın imzalanabilmesi Fransız okullarının gelişimi ve sağlığı açısından gereklidir. Sizden ricam General Mougin'in bıraktığı noktadan itibaren bu görüşmeleri tekrar ele almanızdır.”

3.14 FRANSIZ KOLONİSİ

“Türkiye'nin diğer merkezlerinde olduğu gibi İstanbul'da da sadakatle kendilerini anavatanlarına adanmış ve savaş sırasında cesur bir şekilde görevlerini yapmış bir Fransız Kolonisi bulacaksınız. Onları destekleyip, koruyacaksınız.

Bu koloniler 1681 ve 1781 yıllarında yayınlanan İmparatorluk emirleri kapsamında oluşturulmuş kanunlar yönünden “millet” olarak tanımlanarak, Fransız Senatosunda iki milletvekili ile temsil edilmişlerdir.

Kapitülasyon⁴⁰ rejimi sırasında, Türkiye'de doğanlar bu duruma kolay uyum sağlayamayacaklardır. Lozan barışına göre oluşan bu yeni duruma göre Fransız kolonisini yeniden organize etmeniz gerekecektir. Bildiğiniz gibi Lozan Antlaşması Türkiye'deki Fransız imtiyazlarına son vermiştir. Bizzat son durumla ilgili olarak Fransız ulusunun layık olduğu anlaşmaların yapılmasına çaba harcayacağım. Şu anda bu konu ile ilgili olarak bir proje meclisten geçerek, Senato önüne gelmiş bulunmaktadır.”

3.15 SURIYE İŞLERİ

“Suriye mandası, Fransız-Türk ilişkilerini düğümlemiştir. 21 Ekim 1921 tarihli Ankara Anlaşması, bu ilişkilerin temelini oluşturacak esaslar getirmiştir ve bu ilkelerin uygulanmasını takip etmek gerekir. Bunun sonucunda öncelikle gündeme alacağımız bir çok proje ele alınabilecektir.”

3.14.1 Türkiye-Suriye Gümrük Düzenlemesi (30 Eylül 1922)

“Ankara Anlaşmasının 2. maddesinin uygulanması sonucu ortaya çıkan, bu düzenleme Türkiye ve Suriye arasında özel bir gümrük tarifesi oluşturulmasına imkan sağlamıştır. Bu anlaşma, imzalanma aşamasındayken Türk yetkililer tarafından verilen garantilere rağmen, maalesef henüz Ankara Parlamentosunca onaylanmamıştır. En azından⁴¹ Suriye'deki Fransız yetkililer, 1 Ekim 1922 tarihinde bu anlaşmayı 1 Mayıs 1924'ten itibaren diğer Fransız Mandaları için de geçerli olacak şekilde, imzalayarak yürürlüğe sokmuşlardır. Türk hükümetini, söz konusu anlaşmayı imzalaması konusunda zorlamalısınız.”

⁴⁰ MAE, a.g.e., s. 212

⁴¹ MAE, a.g.e., s. 214

3.14.2 Türkiye-Suriye Sınırının Belirlenmesi

Ankara Anlaşmasının 7. maddesi gereğince, Suriye ve Türkiye'yi birbirinden ayıran sınırın, oluşturulacak bir komisyon tarafından Anlaşmanın imzalanmasından sonraki iki ay içinde belirlenmesi gerekiyordu. Bu komisyon 1922 yılının başlarında öngörüldüğü üzere toplanmıştır.

Heyetin belirlediği sınırla ilgili projeler Türk Hükümetince desteklenmediğinden çalışmalar orada kalmıştır. Bugünlerde bu komisyon yeniden oluşturulmaya çalışılıyor ve yakında tekrar Ankara'da toplanacak.

Bu yönüyle siz, Ankara Hükümetine, Fransızlar tarafından 1922 yılında onaylanan anlaşmanın Türk Hükümetince hala sınır tespit komisyonu tarafından bitirilen projeyi onaylanmaması nedeniyle, bu projenin işlevsiz kaldığını (kadük) bildireceksiniz.

Bu mesele tamamen kendi bütünlüğü içinde ele alınmalıdır. Ne pahasına olursa olsun, Suriye ile Türkiye arasındaki sınır bir an önce belirlenmelidir. Son yıllarda bu sınırın belirsizliği bir çok suç ve hırsızlık çetelerinin faaliyetine maruz kalmış ve iki ülke arasında kızgınlık yaratacak olaylara sebebiyet vermiştir. Fransa ve Türkiye⁴² arasındaki iyi ilişkiler buraya taşınarak belirsizlik durumuna en kısa sürede son verilmelidir.

3.14.3 Askeri Nakliyat Anlaşması İle İlgili Durum

“Bir seneden beri Türk hükümetince askıda bırakılan ve Bağdat Demiryolu'nun Pozantı-Nusaybin arasındaki bölümünü ilgilendiren, askeri nakliyat ile ilgili anlaşmanın imzalanması için Türk Hükümeti nezdinde ısrar etmelisiniz. Mevcut durum ne olursa olsun bu şekilde bir davranışın Milletler Cemiyeti anlaşmasını ihlal etmeyi gerektirmediğini, harp zamanında Türkiye'nin tarafsızlığı kuralını ihlal ettiğini biliniz.

Ankara Anlaşmasının 10. maddesine göre Suriye bölgesinde Türklerin demiryolu vasıtasıyla askeri sevkiyat yapma hakları bulunmasına rağmen bu hakkın, harp zamanındaki genel tarafsızlık kurallarına aykırı davranmayı gerektirecek özel bir uygulama olarak ele alınmaması gerektiğini, anlamalarını sağlayacaksınız. Bu türden davranışlar zamanla sıradan gelenekler haline gelebilir. Fransa bu konuda geri adım atamaz. Çünkü Ankara Anlaşmasında imzası bulunmaktadır ve yükümlülüklerini fazlasıyla yerine getirmektedir. Zaten bu kısıtlamalar, Türkiye'ye olduğu kadar Fransız tarafı için de uygulanmaktadır. Askeri nakliyat⁴³ anlaşmasının hala imzalanmamasına karşın, Fransa tarafsızlık ilkesinin kendine yüklediği sorumluluklar gereğince, Türk Hükümeti'nin “Kilikya-Kuzey Suriye Demiryolu” üzerinden Genç Ayaklanması esnasında 20.000 kişilik askerin sevk edilmesine müsaade etmiştir.

⁴² MAE, a.g.e., s. 215

⁴³ MAE, a.g.e., s. 216

Fransız hükümeti, Türk hükümetinin gecikmeksizin daha önce şartları belirlenmiş bu anlaşmayı imzalamasına dikkatini çeker.”

3.14.4 Antakya ve İskenderun Özel Rejimi

“Bildiğiniz gibi Ankara Anlaşmasına uygun olarak, Antakya ve İskenderun bölgesindeki Türk ırkından olan belirli sayıdaki azınlık için özel bir yönetim oluşturulmuştur. Türk Hükümeti bu durumdan memnun olmadığını zaman zaman belli ediyor. Bizleri bu anlaşmanın hükümlerine tam olarak uymadığımız konusunda eleştiriyor.

Türk hükümetine şunu hatırlatmalısınız ki; Türk ırkından olanların genel nüfusa oranı yüzde 38,9 olmasına rağmen, burada görev yapan devlet memurlarının yüzde 43’ü ile 40 eğitim kurumundan 22 tanesi Türk okullarıdır. Antakya Lisesi’nin eğitim dili Türkçe’dir. Gördüğünüz gibi, Türk azınlık için Ankara Antlaşmasının bize verdiği yükümlülüklerin çok daha fazlasını Türk azınlığın yararına uyguluyoruz. Biz Anlaşma hükümlerini en serbest şekilde uyguluyoruz.”

3.15 GENEL POLİTİK MESELELER

“Size, Fransa’nın her yerde olduğu gibi Doğu’da da barış ve anlaşmalara saygı temelinde yaklaşan bir politika izlediğini hatırlatmama gerek yoktur. Uğraşımızın asıl konusu, Lozan Antlaşmasının dürüstçe uygulanmasını sağlamak ve antlaşmada oluşturulan kamu düzeninin korunması ile ilgili meselelere hakim olmanız gerekir. İstanbul’da büyük güçlerin özellikle canlı tuttıkları, bir rekabet ortamı ile karşılaşacaksınız. Onlardan her birinin sergilediği etkinlikleri, büyük bir özen göstererek bana bildireceksiniz.

Almanya, barış antlaşmalarıyla demiryolları ve büyük şirketlerden çıkarıldığından, Türkiye’de savaş öncesindeki üstün konumuna tekrar gelme yollarını arayacaktır. Bu değerlendirmeye göre; Almanya’nın yapacağı her türlü girişimi, gözlerinizi açarak izlemeniz çok önemlidir. Diğer taraftan İngiltere ve Fransız hükümetlerinin barış ve güvenlik için gerekli unsur olarak gördükleri ikili işbirliğini de görmezden gelemezsiniz. Bu sebeple, 26 Ocak 1925 tarihinde İstanbul Büyükelçiliğimize gönderilen talimatları yerine getiriniz. Bu genel yaklaşıma uygun olarak, ayrıntılarıyla belirtilen talimatların, Fransa’nın milli çıkarlarını korumak maksadıyla kullanma hakkı olduğu bilinecektir.”

“Türkiye’nin önemini ve Londra hükümeti’nin Doğu’ya bakış amacının zaman zaman bizden farklı olduğunu biliyoruz.⁴⁴ İngiliz meslektaşınızla iki hükümetin birbirine karşı gösterdiği samimiyete uygun ilişkiler kuracaksınız. Türk hükümetinin bu yakınlaşmayı ne gölgelemesine ne de yanlış anlamasına fırsat veriniz. Türkiye’nin bize gösterdiği ve kendi açısından çok değerli saydığı dostluğunu, ileride İngiltere’ye karşı olası bir

⁴⁴ MAE, a.g.e., s. 218

koz olarak kullanmak istemesi kendisi tarafından yanlış hesapladığı bir davranış olacaktır. Fransız-İngiliz yakınlaşması, tamamen Fransız-Türk işbirliğinden kaynaklanan bir anlaşma değildir. Türkiye’de halen sahip olduğumuz her alandaki menfaatlerimizin önemi; bunları hukuki yönden Ankara hükümeti ile samimi dostluk ilişkileri geliştirerek, birlikte yararlanmayı arzulamamızdan kaynaklanmaktadır. Fakat bunu gerçekleştirirken kendi çıkarlarımızı gözardı etmeden gerekli kararlılığı göstermeli ve yüklendiğimiz sorumluluklara saygı çerçevesinde yerine getirmeliyiz.”

“Türkiye’nin şu andaki yöneticileri ülkelerini modern hale getirmeyi yürekten istiyorlar. Bu görevi gerçekleştirebilmeleri için Fransa’nın yeni Türkiye’de eğitici bir rol üstlenmesini sağlamak amacıyla, diğer ülkelerden daha çok Fransa’ya saygı gösteriyorlar. Bu saygı, yüzyıllara dayanan ve büyük çoğunluğu ittifak halinde geçen bir dostluk ilişkisinin sonucudur. Bu ülkenin gözünde bizler, kendi çıkarlarını ön planda tutmayan bir ülke gibi görülüyoruz.

Kendi özgür düşüncelerimizin yayılmasında en büyük ve en önemli aracımız dilimizdir. Bu nedenle,⁴⁵ Türklerin, hükümet ve idari yönetim yöntemlerimizi öğrenmek amacıyla ülkemize göndermek istedikleri memurlarını, daha önceden de yaptığımız gibi tereddüt etmeden kabul etmeli ve bu yönde gelen istekleri geri çevirmemeliyiz. Türkiye’deki yabancıların çok hoşnut oldukları ayrıcalıklar, şimdi kaybolmuş durumdadır. İki ülke arasında var olan ilişkileri daha da yoğunlaştırarak, geleneksel ilişkilerimizin bize verdiği hukuki etkiyi tekrar elde etmeyi umut edebiliriz. Bütün gayretinizi bu alana yöneltmelisiniz.”

“Ben, öncelikle hükümetimizin size duyduğu güvenin göstergesi olan bu yeni görevinizi, Cumhuriyete layık bir şekilde yerine getireceğinizden eminim. Ülkemiz yararına, bugüne kadar yüklendiğiniz ve yerine getirdiğiniz seçkin ve üstün görevler bunu kanıtlamaktadır.”

Yukarıdaki mektupta da belirtildiği gibi Lozan’dan sonra Fransa’nın Türkiye karşısında izleyeceği politika her yönüyle ortaya konulmuştur. Bundan sonra iki ülke arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler daha da canlılık kazanmış ve karşılıklı saygı çerçevesinde yürütülmeye çalışılmıştır. Lozan’dan sonra özellikle Türkiye’nin Musul konusunda Fransızların siyasi desteğine ihtiyaçları olduğu görülmektedir. Bu dönemde Fransızları endişeye sevk eden bir diğer konu da İstanbul ve Ankara’daki Alman propagandasıdır. İstanbul’daki Fransız gizli servisinin Paris’e gönderdiği 3 Aralık 1924 tarihli raporda⁴⁶ İstanbul’da Fransızca olarak yayınlanan La Volonté gazetesinde 29 Kasım’da yayınlanan bir makaleden bahsedilerek, gazetenin

⁴⁵ MAE, a.g.e., s. 19

⁴⁶ MAE/Archives Diplomatiques, Extrait du Compte-Rendu de Quinzine du Service des Renseignements Français de Constantinople

finansmanının Alman Bankaları tarafından karşılandığı ve gazetenin Alman firmalarından aldığı reklamlarla ayakta durabildiği, gazete sahibi Yusuf Burhanettin'in önemli bir Alman taraftarı olduğu ve Türk halkına Almanları sevimli göstermeye çalıştığından bahisle; bu gazetede çıkan Fransa aleyhindeki haberlerin önlenmesi bakımından, Fransız firmalarının daha çok reklam vermesi gerektiği, böylece Alman propagandasının önüne geçilebileceğinin altı çizilmiştir.

Türk basınında ise Lozan'dan sonra Avrupa milletleri ile eski düşmanlıkların unutulup, yeni dostluklar kurulması konusu uzun süre işlenmiştir. Türkiye, özellikle Musul sorunu hallolduktan sonra Batılı ülkelerle ilişkilerini izlenen akılcı politikalar sayesinde geliştirmiş ve bölgesinde güvenilir bir ülke olma yolunda süratle ilerlemiştir.

Musul konusunda Lozan'da Irak sınırının iki ülke arasındaki görüşmelerle halledileceği belirtilmesine rağmen İngiltere'nin, sorunun çözümüne yanaşmaması ve meseleyi kurucu üyesi olduğu Milletler Cemiyetine götürmesi, Milletler Cemiyeti'nin de İngiltere lehine karar vermesi, Ankara hükümetini karamsarlığa itmiş ve Sovyet Rusya'ya daha da yakınlaştırmıştır. Ankara'nın Sovyet Rusya'ya yanaşması Fransa tarafından bir blöf olarak görülmüşse de Fransa'nın İstanbul büyükelçisi Berthelot'unun 24 Kasım 1926 tarihli 313 numaralı şifreli telgrafında belirttiği gibi yine de Fransız diplomatları açısından endişeye yol açmıştır.⁴⁷

Milletler Cemiyeti'nin Irak sınırı konusunda Türkiye aleyhine karar vermesinden bir gün sonra, 17 Aralık 1925'te Paris'te Sovyet Rusya ile bir dostluk anlaşması imzalanmıştır. Kurtuluş mücadelesinin ilk yıllarında batılı bir müttefik arayan Türkiye, Fransa'nın yakınlığını görmüş bu dostluktan İngiltere ve diğer büyük devletlere karşı yararlanmaya çalışmıştır. Fransa ile Lozan'dan kalan meseleler, özellikle 1926 yılından itibaren halledilmeye başlanmıştır.

Fransa, ticari imtiyazlarını ön planda tutmaya çalıştığı dostluk ilişkilerinde, çoğunlukla İngiliz siyasetinin gölgesinde kalmıştır. Suriye sınırının tam olarak tespit edilmesi için kurulan komisyon kararlarının uygulanması, İngiltere ile Türkiye'nin Musul konusunda anlaşmaya varmalarına kadar bekletilmiş ve 30 Mayıs 1926'da başlamıştır.

---

⁴⁷ Ek-5, MAE/Archives Diplomatiques, Inventaire de la Série E-Afrique Levant 1924-1929, Sous Série Turquie, PO/1518 Vol.181, s.72 E 320-4 (Fransız Dışişleri Bakanlığı, Diplomatik Arşivler, Afrika ve Doğu Ülkeleri 1918-1929 Dönem Envanteri, Türkiye Alt Başlığı, 1518 numaralı mikrofilm, 181'inci Bölüm, s. 72)

Aynı şekilde İngiltere de, son ana kadar İstanbul'daki büyükelçiliğini Ankara'ya taşımamış yani yeni Türk devletini fiilen tanımadığını göstermeye çalışmıştır. Diğer Avrupa devletleri de İngiliz politikasından destek almış ve Ankara'nın altyapı eksikliklerini bahane ederek, işlerini İstanbul'daki büyükelçilikleri kanalı ile yürütmüşlerdir. Ankara hükümeti, 1925 yılında yabancı misyona Ankara'da büyükelçilik inşa etmeleri için arsa tahsis etmiş ama bu çağrıya uyan devlet sayısı bir elin parmaklarını geçmemiştir.

Fransa'nın Türkiye büyükelçisi E. Daeschner, Dışişleri Bakanı Aristide Briand'a yazdığı, 9 Mayıs 1928 tarih ve 206 sayılı mesajında⁴⁸ Şubat ayında Ankara'yı ziyaret ettiğini belirterek, kendilerine daha önce vaat edilen 20 dönümlük arazinin Genelkurmay Başkanlığına verildiğini ve burada büyük bir bina inşasına başladığını, İtalya'ya tahsis edilen, büyükelçilik arazisine ulaşım yolu dahi olmadığını belirterek, belediye ile ilgili problemlerden bahsetmektedir. Bu belgenin devamındaki belge ve raporlardan da 1926 ve 1929 yılları arasında büyük Avrupa ülkelerinin Ankara'da Büyükelçilik ve ikametgâh inşasına başladıkları anlaşılmaktadır. Şüphesiz bunda Türk hükümetinin 1926 yılı bütçe planlaması yapılırken; İstanbul'da bulunan ve yabancı misyonla hükümet arasındaki ilişkileri sağlayan dışişleri bakanlığı irtibat bürosuna ödenek tahsisi yapılmayacağı ve bu büronun 1926 yılında kapatılacağı bundan sonra bütün resmi imza ve dışişleri görüşmelerin Başkent Ankara'daki bakanlıktan yürütüleceğinin açıklanmasının payı büyüktür.

Kapitülasyonlarla yabancı okullara tanınan eğitim özerkliği, Lozan antlaşması ile kaldırıldığı gibi, 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile de yabancı okullar üzerindeki denetim arttırılmıştır. Hükümet tarafından, yabancı okullarda, ibadet yerleri dışında bulunan dini sembollerin ve resimlerin kaldırılması istenmiştir. Fransa'nın protesto notasına, Türk hükümeti bu konunun kendi iç meselesi olduğunu Türkiye'deki eğitimin laik ve milli kurallar çerçevesinde ele alındığı cevabını vermiştir.

Fransa ile ilgili meselelerden Osmanlı Kamu Borçları; portföy temsilcileri ile yapılan müzakereler sonucu, 1928 Haziran ayında bir formüle bağlanmış ve ödeme takvimi çıkarılmıştır. 1929 yılında ortaya çıkan Dünya Ekonomik Krizinden etkilenen

---

⁴⁸ Ek-6, MAE/Archives Diplomatiques, Inventaire de la Série E-Levant/ E 300,1925-1929, Sous Série Turquie, PO/1399 Vol.167, s.206

Türkiye, borçların ödenmesinde büyük güçlüklerle karşı karşıya gelmiştir. Fransa ile düzelen diplomatik ilişkiler çerçevesinde 1 Kasım 1927'de Ankara'da "Ticaret Yolcuları Anlaşması"⁴⁹ (Convention pour les Voyageurs de Commerce Entre La France et La Turquie) ile yine Ankara'da bu anlaşmanın devamı niteliğinde olan ve protokollerin belirtildiği, 29 Ağustos 1929 tarihli (Convention de Commerce et de Navigation), "Ticaret ve Seyahat Anlaşması"⁵⁰ imzalanmıştır. Bu anlaşmayı imzalayacak olan Fransa'nın Ankara Büyükelçisi'ne Paris'ten gönderilen 20 Haziran 1929 tarihli şifreli telgrafta, Türk tarafının 1 Kasım 1927'de imzalanan anlaşmaya her konuda uyduğu ve bu anlaşmada tarif edilen ticari mal ve vergi oranlarının belirtildiği protokolü de içeren "Ticaret ve Seyahat Anlaşmasını" büyükelçi Charles de Echambrun'un imzalamasında herhangi bir sakınca olmadığı belirtilmektedir.⁵¹

1929 yılında yaşanan en büyük krizlerden birisi de Bağdat Demiryolu İşletmesine ait Mersin-Tarsus-Adana hattının satın alınması konusudur. Bu konuda Ankara Büyükelçisi Charles de Echambrun tarafından Fransız Dışişleri bakanı Aristide Briand'a gönderilen 18 Aralık 1929 tarihli 460 numaralı dört sayfalık şifreli telgrafta⁵², "Büyükelçiliğimizin her safhasını büyük bir titizlikle takip ettiği görüşmeler neticesinde, Türk Hükümetinin; Anadolu Demiryolları Şirketinin, işletme sahibi olan İsviçre-Alman Sigorta şirketinden bu hattın, 2 Aralık 1929 tarihinde Türk Hükümeti adına Maliye Bakanı Şükrü Saracoğlu ve Alman Deutsche Bank Müdürü [Alman-İsviçre Sigortası adına] Dr.Weigelt arasında yapılan üç kontrat ve yirmi mektuptan oluşan ekli protokolle satın alındığı bildirilmektedir."

"Satın alma işleminin, 1929 yılından itibaren ödenecek ilk taksit olan 5 milyon İsviçre frangı'ndan başlayarak, her yıl azalan oranlarda ödeme yapılarak 74 yılda tamamlanacağını ve hattın toplam olarak 150 milyon frank'a satın alındığını, ayrıca Türk hükümetinin 1919 yılından bugüne kadar hiçbir ödeme yapılmamış olan, Osmanlı Kamu Borçlarının ise 1933 yılından itibaren İsviçre frangı olarak ödenmeye başlanacağını taahhüt ettiğini belirterek, bu satış sözleşmesiyle Türk hükümetinin

⁴⁹ Ek-7 France Et Turquie Convention pour les voyageurs de commerce. Signée à Angora, 1 Kasım 1927.

⁵⁰ Ek-8 Convention Of Commerce And Navigation Between France And Turkey. Signed At Angora, Ağustos 1929.

⁵¹ MAE/Archives Diplomatiques, Inventaire de la Série E-Levant/ E 329-5,1918-1930, Sous Série Turquie, PO/1619 Vol.419/ 20 .6.1929, s. 26

⁵² MAE/Archives Diplomatiques, Inventaire de la Série E-Levant/ E 339-3,1918-1930, Sous Série Turquie, PO/1633 Vol.481/ Rachat de La Ligne Mersin-Tarsous-Adana/20 .6.1929, s. 460

578 km.lik Haydarpaşa-Eskişehir-Ankara demiryolu hattı ile 445 km.lik Eskişehir-Konya hattını ve Haydarpaşa limanını satın aldığını. Ayrıca 1921 yılından itibaren Demiryolları Rejisi tarafından Fransız şirketince işletilen, 67 km.lik Mersin-Tarsus-Adana demiryolu hattı ile Mersin Limanının da Türk hükümeti tarafından satın alındığını. Bu konuda Türk Hükümeti ile Ankara Anlaşmasının 10. maddesine göre yeni bir anlaşma yapılabileceğini, Fransa'ya ait olan ama Türkiye sınırlarının çok yakınında bulunan İskenderun limanı ile ilgili olarak Türk hükümeti'nin işletme garantisi vermesine rağmen buranın da aynı akibete uğrayacağını tahmin ettiğini ve şirket tarafından Türkiye'ye satılabileceğini, Versailles Antlaşmasının 260. maddesinin artık öneminin kalmadığını üzülenek gördüğünü belirtmiştir.

Lozan'dan sonra Fransa ile Türkiye arasındaki ekonomik, sosyal, kültürel ve askeri ilişkilerin büyük bir bölümü 1923-1930 yılları arasında çözümlenmiştir. Boğazlar Meselesi ve Hatay Meselesi ise 1930'lu yılların ortalarına sarmakla beraber, Türkiye'nin istediği yönde gelişme göstererek barışçı bir şekilde çözümlenmiştir.

4. SONUÇ

Türkiye ile Fransa arasındaki diplomatik ilişkiler Osmanlı Sultanı 2. Beyazıt zamanında 1484 yılında başlamış ve asıl gelişimini Kanuni Sultan Süleyman döneminde Habsburg Hanedanı ile yaptığı savaşta esir düşen Fransa Kralı 1. François'nın annesinin Kanuni Sultan Süleyman'a yazdığı mektup ve gönderdiği elçi ile en üst seviyesine ulaşmıştır. Osmanlı imparatorluğu'nun genişleme döneminde özellikle Akdeniz'e hakim oldukları döneme denk gelen bu yakınlaşmada Fransa'nın amacı Avrupa'da Habsburg'lar tarafından kendilerine uygulanan baskıyı hafifletmek maksadıyla Avrupa'nın en güçlü ordularından birine sahip olan Osmanlı'nın askeri gücünden faydalanmaktır.

Osmanlı devleti amacı ise Akdeniz'de kendisine lojistik destek sağlayabilecek ve donanmasının güvenli bir şekilde kışları geçirebileceği Fransız limanlarından yararlanmaktır. Fransızların isteği doğrultusunda Avrupa'daki iç karışıklıklardan da faydalanmak isteyen Osmanlılar, Macaristan seferine çıkmış ve Mohaç Savaşı (1526) ve ardından da Viyana kuşatması ile Fransa üzerindeki diğer Avrupa hanedanlarının baskılarının azalmasına sebebiyet vermiştir. Fakat Osmanlıların bu şekilde Viyana kapılarına kadar gelmesi ve Hristiyanlık için bir tehlike arz etmesi Avrupa devletlerinin Türklere karşı özellikle Papanın önderliğinde birleşmesine neden olmuş ve Avrupalıların Doğu Meselesi (Şark Meselesi) dedikleri ve günümüze kadar süregelen mesele oluşmuştur. Fransa, Hristiyan dünyası tarafından Türklerle işbirliği yapması sebebiyle ihanetle suçlanmıştır. Bunun üzerine 1. François zamanında 1536 yılında yılında imzalanan ittifak anlaşmasıyla; Fransa'ya Osmanlı topraklarında daimi Büyükelçilik ve konsolosluklar açma izni, Osmanlı limanlarından yararlanma ve iki ülke arasında yapılan ticari faaliyetlerde vergilendirme konusunda bir takım ticari imtiyazlar verilmiştir.

Bu ayrıcalıkların en önemlisi şüphesiz; “Osmanlı topraklarında ikamet eden veya ticari faaliyette bulunan Fransızların, Müslüman ahali ile olan uyuşmazlık davalarının kendi konsoloslukları tarafından kendi kanunlarına göre görülebilmesidir.” Ayrıca Fransa, bu anlaşma ile Hristiyan hacıların kutsal topraklara (Kudüs) yapacakları ziyaretleri koruma hakkını da elde etmiştir. Böylece Avrupa ile yaşadığımız her problemde ortaya çıkan “kapitülasyonlar” doğmuştur.

O zamanın ulaşım araçları, insan hareketleri ve ticari malların dolaşım hacmi düşünüldüğünde; bu anlaşma, belki o kadar önemli görülmeyebilir. Ama ilerleyen yıllarda bu ayrıcalıkların diğer devletlere de tanınması zaten sanayi tesisleri ve büyük ticari müesseseleri olmayan Osmanlı Devleti için büyük sıkıntıya ve olumsuz durumlara yol açmıştır. Ayrıca bu anlaşma neticesinde Hristiyanlara yönelik hamilik hakkını elde eden Fransa Kralı 1. François “En Hristiyan Kral” ünvanını almış ve saltanatını bir çeşit “Hristiyan Halifeliği” ile pekiştirmiştir.

İlerleyen yıllarda İspanya’yı da içine alan ve uzak kıtalarda sömürgeler elde ederek giderek zenginleşen ve ordusu güçlenen Fransızların Avrupa devletlerine karşı Osmanlı ordusuna ihtiyaçları kalmamıştır. Bu dönemde Türklerin Avrupa’daki ilerleyişlerinin durdurulması maksadıyla, Papa 11. Innocent tarafından 1689 Viyana kuşatmasına karşı oluşturulan Kutsal İttifak’a da katılmamıştır.

1807 yılına gelindiğinde her alanda Avrupa’da İngiliz-Fransız rekabeti görülmeye başlanmıştır. Osmanlı ordusu modernizasyon ve eğitim teknikleri konusunda kendisine model olarak Fransa’yı seçmiştir. 19. yüzyıl ortalarında beliren Rus tehlikesine karşı Fransa ve Birleşik Krallık, Osmanlı devletinin yanında yer alarak Rusya’ya karşı savaşmışlardır. 30 mart 1856 Paris Barış Antlaşması ile Osmanlı Devleti, büyük Avrupa devletleri ile aynı masada yer almıştır. Bundan sonraki ilişkiler büyük Avrupa devletleri Rusya, Birleşik Krallık, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile yaşanan gelişmeler çerçevesinde gelişmiştir.

Avrupa, sanayi devrimi sonucu zenginleşmiş ve makine çağına geçiş yapmış, Osmanlı devleti ise geniş ve bakir toprakları ile diğer ülkelere sağladığı ticari ve sosyal ayrıcalıklar yönünden cazip bir pazar haline gelmiştir.

Avrupa’daki dengeleri değiştiren 1. Dünya Savaşı’nda; Almanya’nın yanında yer alarak, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkesini imzalayan Osmanlı devleti iflas etmiş ve ülke toprakları, galip devletler tarafından paylaşılmaya başlanmıştır.

İstanbul’daki Osmanlı devleti’nin teslimiyetçiliği karşısında Anadolu’da başlayan bağımsızlık mücadelesinde Fransa ile ilişkiler yeniden ivme kazanmıştır.

Çalışmanın asıl konusunu oluşturan diplomatik ilişkilerde bu dönem incelenmiştir. Bu dönemde çeşitli bölgelerde kurulan yerel milis kuvvetlerin, Yunan işgaline karşı direnişleri, Sivas ve Erzurum Kongreleriyle oluşturulan “Milli Birlik

Ruhu'' etrafında Türk Milletinin uyanışı, 1. ve 2. İnönü Muharebelerinde kazanılan başarılar, milli ordunun saygınlığının artmasını sağlamıştır.

Anadolu'daki direniş hareketinin bu başarıları, Batılılar tarafından ilk devrede tesadüf olarak ve Yunan askeri kuvvetlerinin lojistik ve muhabere destek eksikliğinden kaynaklanıyor olarak algılanmış ve Yunan kuvvetleri İngilizler tarafından teçhiz edilerek, taze kuvvetlerle takviye edilmiştir. Artık herkes sonucu beklemektedir. İşte bu sırada Sèvres Barışı ile elde ettikleri kazançları pekiştirmek ve savaştan bıkmış kamuoylarının eleştirilerinden kurtulmak isteyen Fransız hükümeti, müttefiki İngiltere'den gizli olarak Kemalist yönetimle ilişki kurmanın yollarını aramıştır. Ankara hükümeti ile 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara Anlaşmasını imzalayarak, diğer müttefiklerinden ayrı bir yol izlemiştir. Ankara Anlaşması, İngiliz kamuoyunda hoş karşılanmamış, Fransa ikili oynamakla ve savaşla elde edilen Çukurova topraklarını Kemalist ihtilalcilere teslim etmekle suçlanmıştır. Bu tarihten sonra da iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkiler hızla düzelme yoluna girmiş, Fransa Türkiye'deki menfaatleri açısından İngiltere ve Rusya'nın önüne geçmiştir. Fransızların bu yaklaşımı Türk kamuoyu tarafından da olumlu karşılanmış, özellikle Cumhuriyetin ilanından sonra kurulan resmi ilişkilerle⁵³ bu yakınlık pekiştirilerek, Osmanlı döneminden miras kalan bir çok problem askeri kuvvet kullanılmadan barışçı yöntemlerle çözümlenmiştir.

Çalışmanın esas konusunu oluşturan bu döneme ait asıl kaynak, Fransız Dışışleri Diplomatik Arşivlerinde karşılaştığım ve Fransız Dışışleri Bakanı Aristide Briand'ın 11 Mayıs 1925 tarihinde Ankara'ya atanan (Ankara'daki büyükelçilik binası henüz hizmete girmediği için İstanbul'da ikamet eden) Büyükelçi Albert Sarraut'ya gönderdiği ve yeni dönemde Türkiye karşısında Fransa'nın izleyeceği politikalar ile ilgili talimatları içeren mektubu olmuştur.

Bu mektupta iki ülke arasında mevcut tüm siyasi, sosyal ve askeri ilişkiler detayları ile ele alınmakta ve Fransa'nın çıkarları açısından büyükelçinin dikkat etmesi, taviz verilmemesi gereken konular maddeler halinde açıklanmaktadır. Bu mektup, Ankara Anlaşmasını imzalayan Henry Franklin-Bouillon'un sekiz günlük Türkiye

⁵³ Ek-9 Gazi Mustafa Kemal'in Fransız Cumhurbaşkanı Gaston Doumerge'e 21 Ekim 1924 tarihinde gönderdiği, Fransa ve Türkiye başkentleri arasında Fransızların tesis etmek istedikleri havayolu hattı ile ilgili olarak teşekkür mektubu. (MAE/Archives Diplomatiques, Inventaire de la Série E-Levant/E320, 1923-1930, Sous Série Turquie, PO/1474 Vol.302, s. 26)

ziyaretinin ardından Fransa Dışışleri Bakanlığında ziyaret izlenimleri ile ilgili olarak verdiği brifingin ardından yazılmıştır. Franklin Bouillon'un Ankara temasları ile ilgili tutanağının da tarafımdan çevirisi yapılarak, bu çalışmaya eklenmiştir.

Cumhuriyetin ilk kuruluş günlerinde, yeni hükümetin Bolşevizm taraftarı veya Alman taraftarı olup olmayacağı konusundaki tereddütler uzun zaman İngiltere ve Fransa tarafından tereddütle takip edilmiştir. Bunda tek partili sisteminde büyük etkisi olmuştur. İngiltere ile Musul sorununun halledilmesi ve Türkiye'nin Milletler Cemiyeti üyesi olmamasına karşın Cenevre'de icra edilen silahsızlanma toplantılarına katılması, bu şüphelerin dağılmasını sağlamış ve İngiltere ile sağlanan yakınlaşma Fransa ile ilişkilere de olumlu yönde katkıda bulunmuştur. Türkiye 1930 yılından itibaren Batılı ülkeler ve Balkan ülkeleri nezdinde izlenen akılcı politikalar sayesinde, bu ülkelerle problemlerini büyük ölçüde çözmüş ve 2. Dünya Savaşı öncesinde bölgesinde bir istikrar unsuru olarak güven sağlayan bir ülke konumuna yükselmiştir.

EKLER

EK-1 Ankara Anlaşmasının Fransızca Orijinal Metni(2. Sayfası)

N° 1284. — ACCORD ¹ SIGNÉ A ANGORA, LE 20 OCTOBRE 1921, ENTRE M. FRANKLIN-BOUILLON, ANCIEN MINISTRE, ET YOUSSEUF KÉMAL BEY, MINISTRE DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES DU GOUVERNEMENT DE LA GRANDE ASSEMBLÉE NATIONALE D'ANGORA.

---

*Texte officiel français communiqué par le ministre des Affaires étrangères de la République française.
L'enregistrement de cet accord a eu lieu le 30 août 1926.*

I.

Article premier.

LES HAUTES PARTIES CONTRACTANTES déclarent que, dès la signature du présent accord, l'état de guerre cessera entre elles; les armées, les autorités civiles et les populations en seront immédiatement avisées.

Article II.

Dès la signature du présent accord, les prisonniers de guerre respectifs ainsi que toutes les personnes françaises ou turques détenues ou emprisonnées seront remises en liberté et reconduites aux frais de la partie qui les détient dans la ville la plus proche qui sera désignée à cet effet. Le bénéfice de cet article s'étend à tous les détenus et prisonniers des deux Parties, quels que soient la date et le lieu de détention, d'emprisonnement ou de capture.

Article III.

Dans un délai maximum de deux mois à partir de la signature du présent accord, les troupes turques se retireront au nord et les troupes françaises au sud de la ligne désignée à l'article VIII.

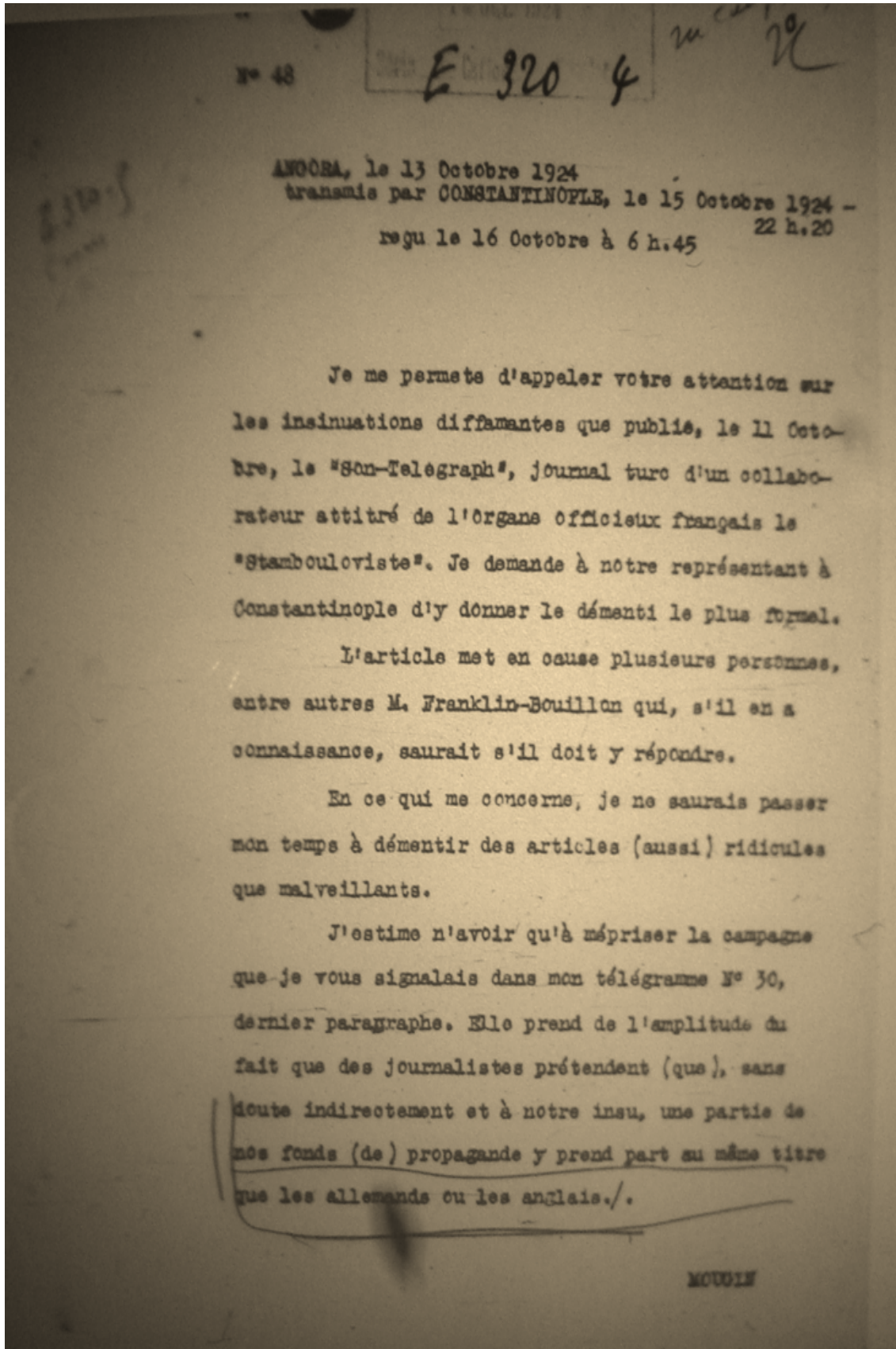
Article IV.

L'évacuation et la prise de possession qui auront lieu dans le délai prévu à l'article III, seront effectuées selon les modalités à fixer d'un commun accord par une commission mixte nommée par les commandants militaires des deux Parties.

---

¹ Cet accord a été approuvé par le Gouvernement français, le 28 octobre 1921, approbation qui a entraîné *de plano* celle du Gouvernement turc.

Ek-2 General Mougin'in 13.10.1924 tarih ve 48 numaralı telgrafı

Ek-3 General Mougin'in 3. 3.1925 tarih ve 130 numaralı telgrafi

aw 94

TELEGRAMME A L'ARRIVÉE

DUPLICATA

DIRECTION

(E) 2-320-4-3

N° 130

ANGORA, le 3 Mars 1925

Transmis par CONSTANTINOPLE le 5 Mars à 21 h.

Reçu le 6 Mars à 3 h.

La presse turque d'hier relate que M. Franklin-Bouillon, dans un télégramme personnel au Président de la République, lui annonce son arrivée dans la huitaine, avec l'espoir de rester à Angora jusqu'à fin Mars.

J'avais eu officieusement cette nouvelle le (26) Février par le Ministre des Affaires Etrangères, qui ne m'a pas caché la désillusion du Gouvernement turc. On avait toujours pensé que M. Franklin-Bouillon resterait non pas quelques (jours), mais le temps nécessaire au règlement des questions en suspens et à l'élaboration d'une entente amicale plus serrée. /.

MOUGIN

Ek-4 Lozan Antlaşmasının Osmanlı Devletinde zamanında elde edilen ayrıcalıkların kaldırılmasına yönelik 707 numaralı protokolün ilk sayfası

No. 707.—Protocole⁽¹⁾ relatif à certaines Concessions accordées dans l'Empire ottoman, signé à Lausanne le 24 Juillet 1923.

Texte officiel français communiqué par la Délégation française à la cinquième Assemblée de la Société des Nations. L'enregistrement de ce protocole a eu lieu le 5 septembre 1924.

L'Empire britannique, la France, l'Italie, la Grèce, la Roumanie, l'État Serbe-Croate-Slovène et la Turquie étant désireux de régler, d'un commun accord, les questions relatives à certaines concessions accordées dans l'Empire ottoman,

Les soussignés, dûment autorisés, conviennent des dispositions suivantes :

SECTION I.

Article 1.

Sont maintenus les contrats de concession, ainsi que les accords subséquents y relatifs, dûment intervenus avant le 29 octobre 1914 entre le Gouvernement ottoman ou toute autorité locale d'une part, et, d'autre part, les ressortissants (y compris les sociétés) des Puissances contractantes autres que la Turquie.

Article 2.

1. Sur la demande du Gouvernement turc, seront suspendues les opérations visées aux conventions passées entre le Gouvernement ottoman et Sir W. G. Armstrong, Whitworth and Co. Limited et Vickers Limited pendant les années 1913 et 1914, en ce qui concerne la constitution et la concession de la Société impériale ottomane co-intéressée des docks, arsenaux et constructions navales.

Des négociations seront ouvertes entre les deux parties, ayant pour but la modification des conditions de ces conventions, ou l'octroi d'une nouvelle concession pour une entreprise d'une importance jugée égale.

Au cas où, dans un délai de six mois à dater de la mise en vigueur du Traité de Paix en date de ce jour, un accord n'interviendrait pas entre le Gouvernement turc et lesdites sociétés, soit pour la modification des conditions desdites conventions, soit pour l'octroi d'une nouvelle concession, les sociétés sus-indiquées auront le droit de soumettre aux experts désignés conformément à l'Article 5, la fixation des conditions de la nouvelle concession qui sera la compensation de la résiliation des anciennes conventions.

(1) Le dépôt des instruments de ratification a eu lieu : pour la Grèce, le 11 février 1924; pour la Turquie, le 31 mars 1924; pour l'Empire britannique et l'Italie, le 6 août 1924.

Ek-5 Fransa'nın Türkiye Büyükelçisi Berthelot'nun 24 Kasım 1926 tarih ve 313 sayılı şifreli telgrafi

AFFAIRES ÉTRANGÈRES

Ampliation.

Télégramme au départ 72

Europe

E 320 4

Chiffre B.J. PARIS, le 24 Novembre 1926 à 10 h. 45

AFRIQUE et LEVANT

AMBASSADEUR FRANÇAIS CONSTANTINOPLE 313

Relations franco-turques.

Je réponds à votre télégramme 185.

A plusieurs reprises, dans leurs entretiens avec les représentants français à Angora, les membres du Gouvernement turc ont fait allusion à la possibilité d'un rapprochement politique ou même d'une alliance entre la France et la Turquie. En dernier lieu, Fethy Bey a eu avec le Secrétaire Général du Département une conversation dont je vous ai transmis le compte rendu par ma dépêche n° 149 du 26 Avril dernier.

Il a été répondu à l'Ambassadeur que le Gouvernement français, tout en souhaitant améliorer et resserrer ses relations avec la Turquie, ne pourrait examiner la possibilité d'un accord général avant que les questions en suspens entre les deux pays aient été réglées.

Il ne semble pas que les procédés dont les Turcs ont usé à notre égard en ces derniers temps soient de nature à faire modifier notre attitude. Nous ne pouvons, d'ailleurs, qu'être incités à une grande réserve par

AFFAIRES ÉTRANGÈRES

Ampliation.

Télégramme au départ 73

- 2 -

les difficultés du Gouvernement d'Angora avec l'Angleterre, par son attitude envers la Société des Nations et par ses tractations avec le Gouvernement des Soviets./.

DIPLOMATIE

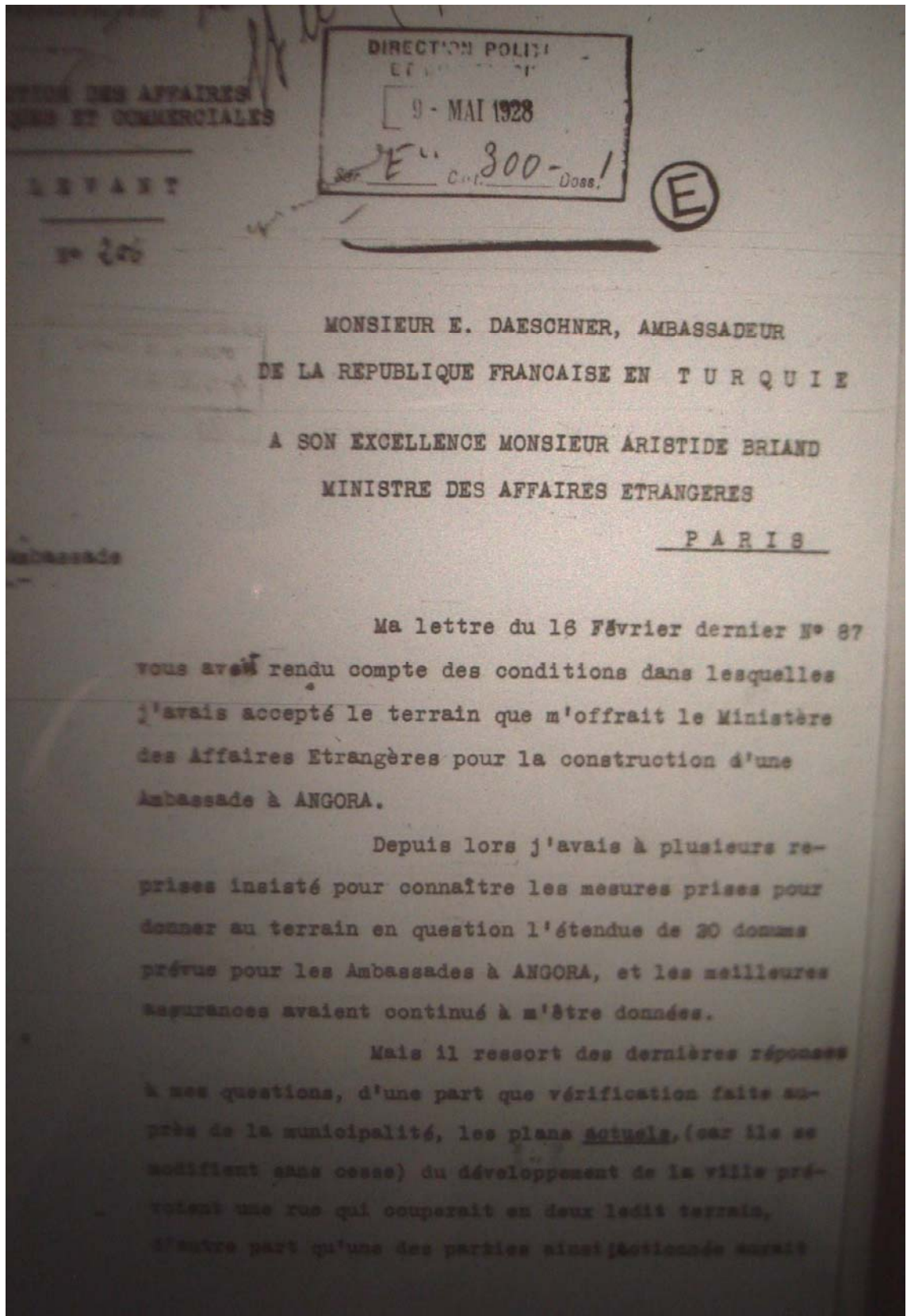
D. O.

Berthelot

Communiquer à EUROPE.

Ek-6 Türkiye Büyükelçisi Berthelot'nun 9 Mayıs 1928 tarih ve 206 sayılı mesajı

Ek-7 Türkiye-Fransa Ticaret Yolcuları Anlaşması, 1 Kasım 1927

N° 2092.

FRANCE ET TURQUIE

Convention pour les voyageurs de commerce. Signée à Angora, le 1er novembre 1927.

FRANCE AND TURKEY

Convention relating to Commercial Travellers. Signed at Angora, November 1, 1927.

252 *Société des Nations — Recueil des Traités.* 1929

ainsi importés ne représentent pas des quantités ou valeurs telles que, dans leur ensemble, ils n'auraient plus le caractère usuel d'échantillons.

La carte de légitimation devra être établie conformément au modèle de l'annexe A. Les Parties contractantes se donneront réciproquement connaissance des autorités chargées de délivrer ces cartes ainsi que des dispositions auxquelles les voyageurs doivent se conformer dans l'exercice de leur commerce.

Il est entendu, toutefois, que les voyageurs de commerce mentionnés ci-dessus n'auront pas le droit de conclure des affaires de vente pour des commerçants ou industriels autres que ceux visés dans leur carte.

A l'exception des marchandises prohibées à l'importation, les objets passibles d'un droit de douane ou de toute autre taxe, qui seront importés comme échantillons ou modèles seront, à charge de réexportation de part et d'autre, admis en franchise provisoire de droit d'entrée et de sortie aux conditions suivantes :

a) En faisant leur déclaration en douane, ces voyageurs présenteront, avec trois copies une liste descriptive certifiée par les autorités douanières du pays d'exportation indiquant en détail les échantillons ou modèles importés par eux. S'ils ne sont pas munis de la liste descriptive, ils présenteront, en faisant leur déclaration, une nouvelle liste en trois exemplaires indiquant en détail les échantillons ou modèles.

Les autorités douanières du pays d'importation pourront réclamer la traduction de la liste dans la langue du pays.

b) Afin que les échantillons ou modèles puissent être identifiés lors de leur réexportation, ceux-ci seront, dans les pays d'exportation, estampillés ou scellés à la cire ou au plomb, selon leurs genres et formes. Les autorités douanières de chaque Partie s'envoieront réciproquement et officiellement les modèles de ces estampilles et sceaux, pour assurer la vérification de l'authenticité des signes apposés sur les échantillons.

Lorsque l'apposition de marques serait impossible ou présenterait des inconvénients, l'identification par voie de photographie, dessins ou descriptions complètes et détaillées est admise. Toutefois, les autorités douanières du pays d'importation pourront pourvoir ces échantillons de signes supplémentaires, dans tous les cas où lesdites autorités le jugeront indispensable à la garantie de l'identité de ces échantillons lors de leur réexportation. En ce qui concerne les frais d'estampillage et de plombage, chacune des Parties contractantes se réserve à cet égard l'entière liberté de sa législation.

Hormis ce dernier cas, la vérification douanière consistera simplement à reconnaître l'identité des échantillons et à déterminer le montant des droits et taxes éventuellement exigibles.

Si les échantillons ou modèles ne sont pas munis de signes apposés au pays d'exportation, les autorités douanières du pays d'importation apposeront des signes nouveaux.

c) Après la présentation à la douane par l'importateur de la liste descriptive ou de la déclaration des échantillons il sera procédé à la visite douanière, et si la liste ou la déclaration correspondent aux échantillons et les signes y apposés sont en règle, les droits de douane de chacun de ces échantillons et les taxes de consommation, s'il y a lieu, seront établis et le montant de ces droits et taxes sera versé en dépôt, soit en espèce, soit par une caution jugée suffisante par les autorités compétentes du pays d'importation, réserve faite, dans tous les cas, de l'accomplissement, s'il y a lieu, de formalités spéciales relatives au contrôle de la garantie des ouvrages en platine, en or et en argent. Les dispositions concernant la caution seront réglées par les gouvernements respectifs d'une manière générale. Les frais de pesage et autres seront définitivement payés, la liste descriptive ou un des exemplaires de déclaration dûment légalisés par les autorités douanières sera rendu à l'importateur.

Toutefois, l'importateur au lieu de faire calculer et de déposer les droits de chacun des échantillons, selon les articles du tarif y afférent, aura le droit d'effectuer ces droits sur l'échantillon soumis aux taux les plus élevés du tarif, pour la totalité des échantillons. Les autorités douanières seront tenues d'adhérer à cette proposition.

d) Les échantillons ou modèles importés de cette manière seront retournés dans un délai d'un an ou au pays d'exportation ou bien dans un pays quelconque soit par la douane d'entrée, soit par une autre. Le délai d'un an peut être prolongé, le cas échéant, par l'autorité douanière du pays d'importation.

N° 2092

250 *Société des Nations — Recueil des Traités.* 1929

N° 2092. — CONVENTION¹ POUR LES VOYAGEURS DE COMMERCE ENTRE LA FRANCE ET LA TURQUIE. SIGNÉE A ANGORA, LE 1ER NOVEMBRE 1927.

Texte officiel français communiqué par le ministre des Affaires étrangères de la République française. L'enregistrement de cette convention a eu lieu le 22 juillet 1929.

LE PRÉSIDENT DE LA RÉPUBLIQUE FRANÇAISE, d'une part, et LE PRÉSIDENT DE LA RÉPUBLIQUE TURQUE, d'autre part, animés du désir de développer leurs relations commerciales et d'augmenter les échanges de marchandises en facilitant la tâche de leurs voyageurs de commerce, ont résolu de conclure une convention pour les voyageurs de commerce et ont nommé pour leurs plénipotentiaires respectifs, à savoir :

LE PRÉSIDENT DE LA RÉPUBLIQUE FRANÇAISE :
Son Excellence M. DAESCHNER, ambassadeur extraordinaire et plénipotentiaire de la République française en Turquie; et

LE PRÉSIDENT DE LA RÉPUBLIQUE TURQUE :
Son Excellence TEWRIK ROUSCHDI Bey, ministre des Affaires étrangères de Turquie,

Lesquels, après s'être communiqué leurs pleins pouvoirs reconnus en bonne et due forme, sont convenus des dispositions suivantes :

Article premier.

Les négociants, fabricants et autres industriels de l'une des Parties contractantes qui proviendront, par la présentation d'une carte de légitimation délivrée par les autorités compétentes de leur pays, qu'ils y sont autorisés à exercer leur commerce et leur industrie et qu'ils y acquittent les taxes et impôts prévus par les lois, auront le droit, soit personnellement, soit par des voyageurs à leur service, de faire les achats dans le territoire de l'autre Partie contractante chez les négociants ou producteurs ou dans les locaux de ventes publiques. Ils pourront également prendre des commandes chez les négociants et autres personnes qui, dans leur commerce ou leur industrie, utilisent des marchandises correspondant aux offres. Ils pourront aussi transporter avec eux ou se faire envoyer des échantillons ou modèles. Ils ne seront astreints pour les activités énumérées au présent alinéa à aucune taxe ou redevance spéciale. Comme échantillons ou modèles sont considérés tous objets représentatifs d'une marchandise déterminée sous la double réserve, d'une part, que lesdits objets soient susceptibles d'être dûment identifiés lors de la réexportation, d'autre part, que les objets

¹ L'échange des ratifications a eu lieu à Angora, le 9 juin 1929.

254 *Société des Nations — Recueil des Traités.* 1929

e) La liste descriptive ou la déclaration et les échantillons ou modèles réexportés seront présentés par l'intéressé à la douane et celle-ci, après contrôle, effectuera, sans retard et contre reçu, le remboursement intégral des droits consignés à l'entrée ou la libération de la caution qui garantit le paiement de ces droits. Ce remboursement ou cette libération ne s'effectuera que pour les échantillons ou modèles réexportés.

Les droits de douane tenus en dépôt des échantillons ou modèles non réexportés après l'expiration du délai prévu sub d) ou vendus sur place seront portés au crédit de l'administration ou perçus des garantis.

f) Le remboursement des droits consignés à l'entrée ou la libération de la caution pourront être effectués par tous les bureaux douaniers situés aux frontières ou par ceux à l'intérieur du pays qui auront reçu les attributions nécessaires à cet effet. Les Parties contractantes se communiqueront les listes des bureaux auxquels lesdites attributions auront été confiées.

Le principe du traitement sur le pied d'égalité avec tout Etat tiers reste d'ailleurs réciproquement sauvegardé quant aux dispositions de cet article.

Les dispositions de cet article ne seront pas applicables au colportage et à la recherche des commandes chez les particuliers.

Article 2.

Les ressortissants de l'une des Parties contractantes se rendant aux foires ou marchés, à l'effet d'y exercer leur commerce, ne seront pas, sur le territoire de l'autre, traités d'une manière moins favorable que les nationaux, en tant qu'ils pourront présenter une carte d'identité d'après le modèle annexé (Annexe B) délivrée par les autorités du pays dont ils sont ressortissants.

Les dispositions de l'alinéa premier n'étant pas applicables aux industriels ambulants, non plus au colportage et à la recherche des commandes chez des personnes qui n'exercent ni industrie ni commerce, chacune des Parties contractantes se réserve à cet égard l'entière liberté de sa législation.

Article 3.

La présente convention sera ratifiée et les ratifications en seront échangées à Angora aussitôt que faire se pourra.

Elle entrera en vigueur un mois après la date de l'échange de ratification et aura la durée d'un an et demi. A partir de cette date, elle restera en vigueur tant qu'elle n'aura pas été dénoncée par une des Parties contractantes, cette dénonciation ne devant produire ses effets qu'après l'expiration d'un délai de six mois.

En foi de quoi les plénipotentiaires ont signé la présente convention et y ont apposé leurs sceaux.

Fait en double, à Angora, le 1er novembre 1927.

(Signé) DAESCHNER.
(Signé) ROUSCHDI.

Copie certifiée conforme :
Pour le ministre plénipotentiaire,
Chef du Service du Protocole,
Maurice Carré.

N° 2092

Ek-8 Türkiye ve Fransa Ticaret ve Seyahat Anlaşması.

1931

League of Nations — Treaty Series.

195

¹ TRADUCTION. — TRANSLATION.

No. 2815. — CONVENTION ² OF COMMERCE AND NAVIGATION BETWEEN FRANCE AND TURKEY. SIGNED AT ANGORA, AUGUST 29, 1929.

French official text communicated by the Minister for Foreign Affairs of the French Republic. The registration of this Convention took place September 12, 1931.

THE PRESIDENT OF THE FRENCH REPUBLIC and THE PRESIDENT OF THE TURKISH REPUBLIC, being desirous of promoting commercial exchanges between the two countries and of thus strengthening the ties of friendship uniting them, have decided to conclude a Convention of Commerce and Navigation and have appointed for this purpose as their respective Plenipotentiaries :

THE PRESIDENT OF THE FRENCH REPUBLIC :

His Excellency Monsieur Louis-Charles PINETON DE CHAMBRUN, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of the French Republic at Angora, Commander of the Legion of Honour ;

Monsieur Jean LOUYRIAC, Assistant of the Director of Commercial Agreements at the Ministry of Commerce and Industry, Chevalier of the Legion of Honour.

THE PRESIDENT OF THE TURKISH REPUBLIC :

His Excellency ZEKAI Bey, Former Minister, Ambassador of Turkey and Deputy of Diyaribekir ;

His Excellency Mustapha SEREF Bey, Deputy of Burdur ;

His Excellency Mehemetli NUMAN RIFAT Bey, Minister Plenipotentiary and Under-Secretary of State at the Ministry of Foreign Affairs.

Who, having communicated their full powers, found in good and due form, have agreed on the following provisions :

Article 1.

Natural or manufactured products originating in and coming from the Customs territory of Turkey shall, on importation into France, be accorded the rates of the minimum tariff and most-favoured-nation treatment, that is to say, the lowest rates that France grants or may hereafter grant to any third Power in virtue of tariff measures or commercial conventions, both as regards import duties and as regards any surtaxes, coefficients or increases to which these duties are or may be subject.

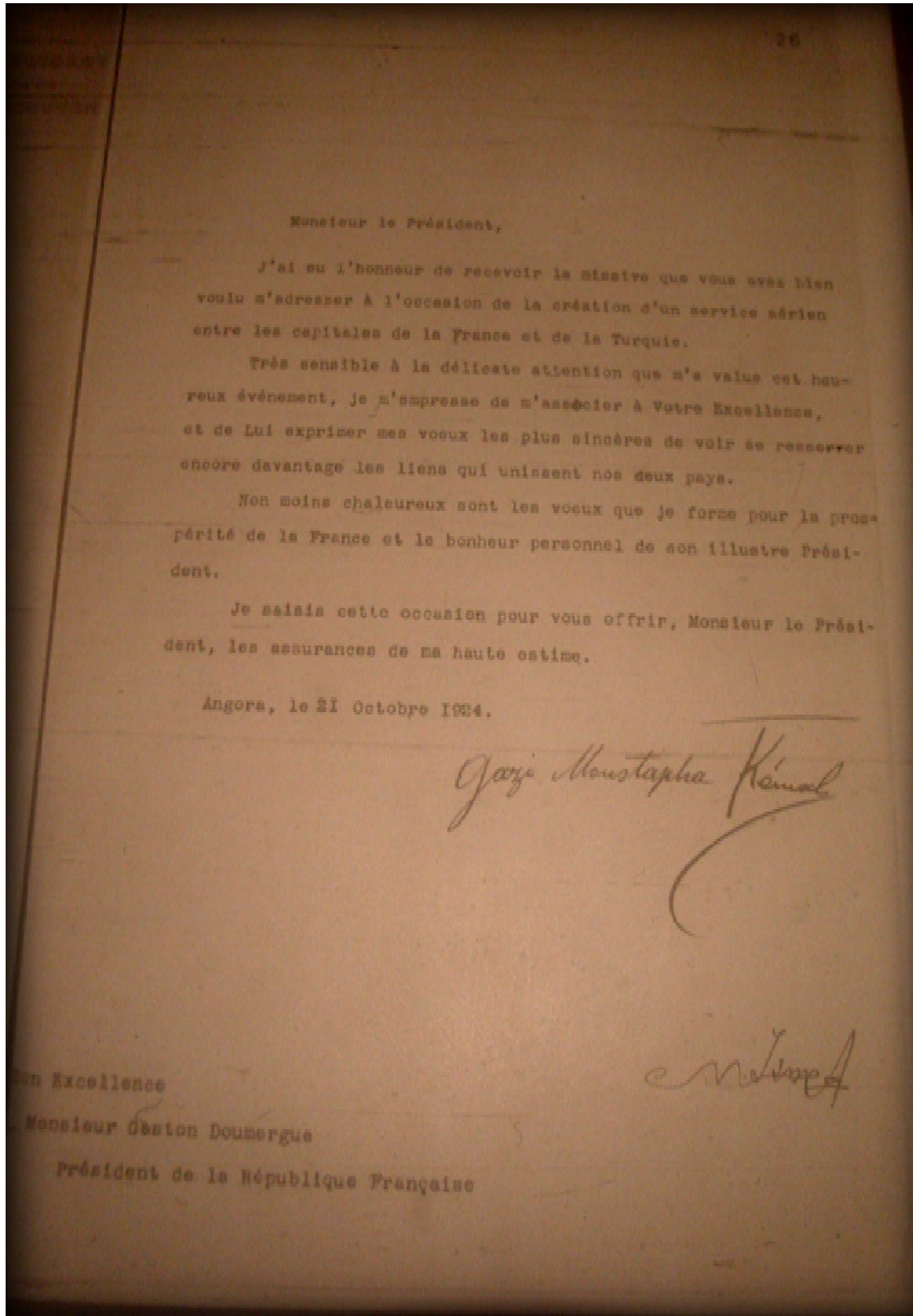
¹ Traduit par le Secrétariat de la Société des Nations, à titre d'information.

¹ Translated by the Secretariat of the League of Nations, for information.

² The exchange of ratifications took place at Paris, August 24, 1931.

Ek-9 Gazi Mustafa Kemal'in Fransız Cumhurbaşkanı Gaston Doumergue'e 21 Ekim 1924 tarihinde yazdığı mektup.

Ek-9 Mektubun Türkçe Çevirisi

Sayın Cumhurbaşkanı,

Türkiye ve Fransa başkentleri arasında bir havayolu servisi oluşturulması maksadıyla bana göndermiş olduğunuz telgrafi almaktan şeref duydum.

Bu mutlu olayın ülkelerimiz arasındaki bağları daha da güçlendireceğini görmek ve yakın ilginiz beni son derece duygulandırdı ve hemen siz saygıdeğer ekselanslarına en içten duygularımı iletmek için cevap yazma gereğini duydum.

Fransa'nın refahına ilişkin dileklerim, onun başarılı Cumhurbaşkanı'nın değerli kişiliğine duyduğum saygıdan daha az değildir.

Bu vesileyle, siz sayın Cumhurbaşkanı'na en yüksek saygılarımı sunarım.

Ankara, 21 Ekim 1924

Gazi Mustafa Kemal

Ekselansları

Bay Gaston Doumerge

Fransa Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri :

MAE/*Archives Diplomatiques*, Inventaire de la Série E-Levant 1918-1929. Sous Série Turquie, PO/1474 “Négociations Entre Sociétés Françaises en Turquie et Gouvernement Turc” Vol.2, E 320-4/ 24 Nisan 1925, s. 219,

MAE/*Archives Diplomatiques*, Inventaire de la Série E-Levant 1918-1929. Sous Série Turquie, PO/1399, vol.158 Kayıt nu. E 320-4-8, “Repsentation Diplomatique des Alliés à Angora” Général Mougin,130 numaralı telgraf.

MAE/*Archives Diplomatiques*, Inventaire de la Série E-Levant 1918-1929, Sous Série Turquie, PO/1424 Vol.15, “Dossier Général”, Kayıt nu. E 320-4/ 22 Nisan 1925, s.185-189.

MAE/*Archives Diplomatiques*, Inventaire de la Série E-Levant 1918-1929, Sous Série Turquie, PO/1424 Vol.15, “Dossier Général” s.192-219. Kayıt nu.E 320-4/ 11 Mayıs 1925

MAE/*Archives Diplomatiques*, Inventaire de la Série E-Levant 329-5.1918-1927, Sous Série Turquie, PO/1619 Vol.419, “Extrait du Compte-Rendu de Quinzine du Service des Renseignement Français de Constantinople” Kayıt nu.E 329-5 / s. 1-2

MAE/*Archives Diplomatiques*, Inventaire de la Série E-Levant 1918-1929, Sous Série Turquie, PO/1540 Vol.336, “Capitulations”,Kayıt nu.E 321-1/, s. 31-35

MAE/*Archives Diplomatiques*, Inventaire de la Série E-Levant 1925-1929, Sous Série Turquie, PO/1478 Vol.318, “ Application du Traité de Lausanne”, Kayıt nu.E 320-13/ s. 1-7

MAE/*Archives Diplomatiques*, Inventaire de la Série E-Afrique Levant 1924-1929, Sous Série Turquie, “Relation Avec La France” PO/1518 Vol.181, E 320-4, s.72

MAE/*Archives Diplomatiques*, Inventaire de la Série E-Levant/ E 329-5,1918-1930, Sous Série Turquie,PO/1619 Vol.419/ “Négociations Commerciaux Franco-Turques” 20 .6.1929, s. 26

MAE/*Archives Diplomatiques*, Inventaire de la Série E-Levant/ E 339-3,1918-1930, Sous Série Turquie,PO/1633 Vol.481/ “Rachat de La Ligne Mersin-Tarsous-Adana” 20.6.1929 , s. 460-463

MAE/*Archives Diplomatiques*, Inventaire de la Serié E-Levant/E320-4,1923-1930, Sous Série Turquie, PO/1474 Vol. 302. “ Dossier Général”, s.15

Société des Nations-Recueil des Traités-1929, No:2092, “Convention Pour Les Voyageurs de Commerce Entre La France Et La Turquie.” Signée a Angora, 1 Kasım 1927, s. 250-256/

League of Nations- Treaty Series-1931. No: 2815, “France And Turkey Convention of Commerce And Navigation, with Protocol of Signature. Signed At Angora” Ağustos 1929, s.195-231

Kitaplar:

Armaoğlu, Fahir: *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*”, 3.Baskı. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ocak 1986, s.145-148;157-158;318-320

Erim, Nihat: *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*. Cilt: I “Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları”, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1953, s. 527, 690,691

Şimşir, Bilâl N.: *Bizim Diplomatlar*, Ankara, Bilgi Yaymevi, 1996, s.136

Kemal, Mustafa: *Nutuk*.Cilt II, Dizi XXII, 4. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, s. 829

Bardoux, Jacques : *Lloyd George et la France*, Paris, Alcan, 1923, s.250

Véou, du Paul : *La passion de la Cilicie (1919-1922)*,1re éd. 1937, Chamigny, 2004, s.289

Tez Çalışmaları:

Bruna,Aurore :*La France, les Français face à la Turquie. Autour de l’Accord d’Angora du 20 Octobre 1921.(Ankara Anlaşması Etrafında,Türkiye karşısında Fransa ve Fransızlar. Paris I Panthéon-Sorbonne Üniversitesi, Pierre Renouvin Enstitüsü, Yakın Tarih ve Uluslararası İlişkiler Bölümü,Yayımlanmamıs Yüksek Lisans Tez Özeti, Haziran 2007)*

Sözlükler :

Larousse Dictionnaire, 2009

Oxford American Dictionary, 2006

Gazeteler :

İleri

Journal des Débats

La Victoire

La Volonté

Son Söz

Elektronik Kaynaklar :

<http://www.ambafrance-tr.org/spip.php?article22/#1536-Traite-d-Alliance-entre/>
20.03.2010

<http://ipr.univ-paris1.fr/spip.php?auteur236/17.03.2010>

www.tdk.gov.tr/10.03.2010

.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Haldun ÖĞÜT
Doğum Yeri ve Tarihi : Ankara, 1967

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Kara Harp Okulu
Yüksek Lisans Öğrenimi : Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı,
Bildiği Yabancı Diller : Fransızca
Bilimsel Faaliyetleri : -

İş Deneyimi

Stajlar : Mesleğe Yönelik Yurtiçi ve Yurtdışı Sınıf Okulları ve
Askeri Kıt'alar'da çok sayıda staj.
Projeler : -
Çalıştığı Kurumlar : Jandarma Genel Komutanlığı'nın Çeşitli Birimleri,
Dışişleri Bakanlığı Paris Büyükelçiliği (As.Ataşé)

İletişim

E-Posta Adresi : hogut90@hotmail.com

Tarih : 18 Nisan 2010